

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

На правах рукопису

ЧАЙКІВСЬКА СОЛОМІЯ ВІТАЛІЇВНА

**СПЕЦИФІКА РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ В ДІТЕЙ З
МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ**

Спеціальність: 016 «Спеціальна освіта»
Освітньо-професійна програма
«Корекційна психопедагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
СИДОРУК Ірина Ігорівна
доктор педагогічних наук

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № ____

засідання кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

від _____ 202__ р.

Завідувач кафедри

проф. Кузава І. Б. _____

ЛУЦЬК – 2025

АНОТАЦІЯ

Чайківська С.В. Специфіка розвитку креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями.

Магістерська робота на здобуття освітнього ступеня магістра. Спеціальність 016 «Спеціальна освіта». Освітньо-професійна програма «Корекційна психопедагогіка». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2025. 84 с.

У магістерському дослідженні розкрито специфіку розвитку креативності в дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями в умовах сучасної інклюзивної освіти. Актуальність теми зумовлена необхідністю формування творчої, критично мислячої та самостійної особистості, а також потребою створення педагогічних умов, що сприятимуть розкриттю креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами.

У роботі визначено теоретико-методологічні аспекти дослідження, уточнено дефініцію поняття «креативність» та охарактеризовано її структуру (включає інтелектуальний, емоційно-мотиваційний, діяльнісний та комунікативний компоненти). Проаналізовано особливості прояву креативності в дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком, загальним недорозвитком мовлення, дизартрією та іншими мовленнєвими порушеннями, що виявляються у труднощах вербалізації творчих задумів, зниженій гнучкості мислення та недостатньому розвитку мовленнєво-символічних функцій.

На основі проведеної діагностики встановлено низький рівень сформованості основних параметрів креативності, що обґрунтовує потребу в цілеспрямованій педагогічній роботі.

У межах формувального етапу експерименту розроблено та апробовано авторську методику розвитку креативності, яка ґрунтується на використанні образно-символічних матеріалів, арттерапевтичних завдань, вправ на розвиток асоціативного й дивергентного мислення, творчих мовленнєвих ігрових ситуацій. Запропонована система забезпечила покращення показників

оригінальності, гнучкості та швидкості мислення, зростання впевненості дітей, активізацію їхньої творчої ініціативи та зниження мовленнєвої тривожності.

Проведений порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп підтвердив ефективність запровадженої методики й її позитивний вплив на загальний розвиток дітей із мовленнєвими порушеннями. Матеріали дослідження можуть бути використані в практиці вчителів початкової школи, логопедів, психологів та інших фахівців, що працюють у сфері інклюзивної освіти.

Ключові слова: креативність, мовленнєві порушення, молодший шкільний вік, інклюзивна освіта, творча діяльність, розвиток мислення, методика розвитку.

ABSTRACT

Chaikivska S. V. *“Specifics of Creativity Development in Children with Speech Disorders.”* Master’s Thesis for obtaining the Master’s Degree. Specialty: 016 “Special Education.” Educational and Professional Program: “Correctional Psychopedagogy.” Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2025.

The master’s thesis examines the specifics of creativity development in primary school children with speech disorders within the context of modern inclusive education. The relevance of the study is driven by the educational need to foster creative, critically thinking, and independent learners, as well as to create pedagogical conditions that support the creative potential of children with special educational needs. The research clarifies the theoretical and methodological foundations of creativity, defines its structure – comprising intellectual, emotional-motivational, activity-related, and communicative components – and analyzes the particularities of creativity manifestation in children with phonetic-phonemic underdevelopment, general speech underdevelopment, dysarthria, and other speech disorders. These children typically experience difficulties with verbalizing creative

ideas, show limited cognitive flexibility, and demonstrate insufficient development of symbolic and speech-mediated thinking.

Diagnostic results revealed a generally low level of creativity development, which supports the need for targeted pedagogical intervention. During the formative stage of the experiment, an original methodology for enhancing creativity was developed and tested. This methodology incorporates imagery-symbolic materials, art-therapy elements, exercises for associative and divergent thinking, and creative learning situations in language-based activities. The implemented system demonstrated significant improvements in originality, flexibility, and fluency of thinking, increased children's confidence, stimulated creative initiative, and reduced speech-related anxiety.

Comparative analysis of the control and experimental groups verified the effectiveness of the proposed methodology and its positive impact on the overall development of children with speech disorders. The findings can be applied by primary school teachers, speech therapists, psychologists, and other professionals working within inclusive education settings.

Keywords: creativity, speech disorders, primary school children, inclusive education, creative activity, cognitive flexibility, developmental methodology.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ В ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ	7
1.1. Креативні здібності дітей з мовленнєвими порушеннями як предмет наукових розвідок	7
1.2. Особливості розвитку креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями.....	19
1.3. Система діагностичних методик для виявлення креативних здібностей у дітей з мовленнєвими порушеннями	24
РОЗДІЛ ІІ. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ	33
2.1. Визначення рівня сформованості креативності в учнів з мовленнєвими порушеннями.....	33
2.2. Етапи та методика експериментального навчання з формування креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями	42
2.3. Порівняльний аналіз результатів досліджень	58
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	64
ДОДАТКИ	72

ВСТУП

Актуальність і доцільність теми дослідження. Проблема розвитку креативних здібностей особистості є однією з центральних у педагогіці, оскільки прогрес суспільства – це шлях творчого зростання, додання стереотипів та вироблення нових, нестандартних, часто несподіваних рішень, оригінальних підходів і шляхів їх втілення. Ідея формування людини-дослідника, здатної до креативного мислення, самостійного пошуку шляхів вирішення актуальних проблем, стала домінантною в сучасній освіті України.

Сучасним закладам освіти необхідні нові ідеї, підходи, принципи, об'єктивно підсилити акцент у вихованні особистості. Упровадження креативних підходів може сприяти розвитку критичного мислення учнів. Щоб урок був продуктивним, результативним і цікавим для кожного учня, необхідно використовувати різноманітні методи навчання та передбачати зміну видів навчальної діяльності. Саме креативність може стати ефективним інструментом для створення безпечного інклюзивного навчального простору. Психологи розглядають творчу діяльність і творче мислення як взаємопов'язаний комплекс, оскільки ці поняття включають не лише процеси мислення, а й інші аспекти психіки (мотивацію, емоції, пам'ять, волю, здібності). Такий підхід стимулює учнів до активної участі в освітньому процесі, сприяє розкриттю потенціалу кожної дитини; креативні завдання допомагають розвитку комунікативних навичок і навичок співпраці. Застосування творчих методів може зробити навчання цікавішим і доступнішим для різних учнів і підвищити їхню мотивацію.

Питання інклюзивної освіти та формування інклюзивного підходу в навчанні дітей з особливими освітніми потребами в Україні вивчали А. Колупаєва, І. Ніколенко, Л. Потапюк, І. Середа, О. Шостак та ін. Питанням організації освітнього процесу для дітей з особливими потребами присвячені роботи В. Бондаря, Т. Кузнецової, К. Тороп, Н. Ярмоли та ін. Проте постійні зміни у шкільній і позашкільній реальності змушують повертатися до цих

питань знову і знову. У наукових розвідках А. Карпенка «Формування творчих здібностей у дошкільників із системними порушеннями мовлення», О. Гноєвської та С. Гончаренко «Особливості розвитку творчих здібностей молодших школярів з порушеннями мовлення», «Creativity in Children and Pupils With Dyslexia» частково висвітлено досліджувану проблематику.

Розвиток креативності у дітей з мовленнєвими порушеннями може бути справжнім викликом, адже більшість дітей мають фізичні або когнітивні обмеження, або ж відмінності в реакціях на зовнішні подразники, що ускладнює використання окремих методів розвитку креативності.

Врахування актуальності й значущості проблеми, її недостатню теоретичну й методичну розробленість, потреби практики в сучасних дослідженнях із проблем розвитку творчого потенціалу дітей молодшого шкільного віку зумовило вибір теми дипломної роботи: **«Специфіка розвитку креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями»**.

Об'єктом дослідження є розвиток креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями в освітньому процесі початкової школи.

Предмет – особливості розвитку креативності молодшого школяра з мовленнєвими порушеннями.

Мета дослідження – розробити та експериментально перевірити науково обґрунтовану методику розвитку креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями.

Відповідно до теми й мети дослідження було окреслено **завдання**:

1. Визначити теоретичні положення процесу розвитку креативності молодших школярів з мовленнєвими порушеннями.
2. Проаналізувати зміст роботи з розвитку креативності в учнів із мовленнєвими порушеннями з використанням творчих вправ і завдань.
3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити дієвість розробленої методики розвитку креативності учнів із мовленнєвими порушеннями.

Для реалізації поставлених мети й завдань було використано комплекс взаємопов'язаних **методів наукового пошуку**:

- *теоретичних*: аналіз, узагальнення, систематизація, зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему; метод аналізу визначення понять;
- *емпіричних*: методики діагностики; методи збирання емпіричного матеріалу; контент-аналіз нормативної документації, освітньо-професійних програм; педагогічний експеримент – для перевірки ефективності розробленої методики;
- *статистичних*: методи аналізу емпіричних даних за допомогою сучасних інформаційних технологій – для опрацювання та оцінювання отриманих експериментальних даних.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу проведено на базі КЗЗСО «Луцький ліцей № 27 Луцької міської ради».

Елементи наукової новизни та теоретичне значення магістерської роботи полягає в тому, що вперше здійснено теоретичне обґрунтування принципів формування креативності на уроках української мови як важливого складника виховання мовної особистості молодшого школяра; створено й експериментально перевірено методику розвитку креативності учнів з мовленнєвими порушеннями; дібрано й систематизовано відповідні типи творчих вправ і завдань; визначено оптимальну систему соціально-педагогічних, освітньо-змістовних й організаційно-методичних умов, що забезпечують ефективність розвитку креативності.

Практична значущість цього дослідження обумовлена можливістю використання отриманих результатів як практичного інструментарію для оптимізації процесу розвитку креативності молодших школярів з мовленнєвими порушеннями.

Результати дослідження також можуть бути використані в професійній підготовці асистентів-учителя, учителів початкових класів, у процесі вивчення методик початкового навчання та впровадження корекційно-розвиткових завдань у практиці, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та практичні результати дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях. Найвагоміші теоретичні положення та практичні результати наукової розвідки обговорені на засіданні кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Волинського національного університету імені Лесі Українки й апробовані на щорічних науково-звітних конференціях, семінарах.

Публікації. Основні наукові положення і результати дослідження викладено:

1. Чайківська С. Розвиток креативних здібностей дітей шкільного віку з мовленнєвими порушеннями. *Збірник тез доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції* (20-21 травня 2025 р., Луцьк) / за заг. ред. проф. І. Кузави / І. Брушневська, Г. Гац, Н. Карабанова, Т. Мартинюк, З. Мацюк, В. Сергєєва, І. Сидорук, Л. Стасюк та ін. Луцьк, 2025. 90 с.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг роботи становить 84 сторінок.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ В ДІТЕЙ З МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

1.1. Креативні здібності дітей з мовленнєвими порушеннями як предмет наукових розвідок

Креативні особистості створюють підґрунтя для науково-технічного прогресу суспільства, оскільки саме оригінальні, інноваційні ідеї та винаходи забезпечують прогрес країни, визначають її інтелектуальний потенціал. Сьогодні розвиток креативних здібностей набув статусу соціальної проблеми. Кожна цивілізована країна дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема. Усе це пов'язано з рівнем загальної освіти, увагою до розвитку творчих здібностей особистості, створення умов для їх виявлення. Учені визначають креативність як основу, психологічний механізм, що зумовлює творчу активність людини для самоактуалізації та творчої самореалізації в різних видах життєдіяльності.

Педагогічна система креативного навчання базована на засадах гуманістичної психології, які визначено в публікаціях вітчизняних і зарубіжних учених: А. Маслоу, К. Роджерса, Г. Ващенко, Г. Костюка, А. Матюшкіна, В. Сухомлинського та ін., які визначають феномен особистості людини як унікальної та найвищої світової цінності, що має право на вільний вибір виду, методів і способів діяльності як основи розвитку [26, с.117].

Навчання – це створенням умов для розвитку особистості. Як зазначено в проєкті Концепції розвитку загальної середньої освіти: «Освіта ХХІ століття – це освіта для людини. Її стрижень – розвивальна, культорологічна домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти і саморозвитку, вміє використовувати набуті знання

і вміння для креативного розв'язання проблем, творчо мислити, прагне змінити на краще своє життя і життя своєї країни» [18]. Тому на сучасному етапі розвитку науки важливу роль відіграє креативна освіта.

Сьогодні функціонує якісно нова школа, де учень повноцінно живе, проєктує своє майбутнє, свій шлях, ураховуючи власні можливості, ставлячи перед собою завдання самовиховання, саморозвитку, самоосвіти. Особливого значення набуває креативність особистості, й здатність до творчого нестандартного мислення, уміння ефективно вирішувати складні проблеми власної життєдіяльності. Адже, як свідчить досвід, людина, яка здатна реалізувати власні ідеї, використовувати знання й уміння в різних ситуаціях, комфортно почуватися в нестабільних соціальних умовах – швидше знаходить своє місце в суспільстві. Тому першочергове завдання школи – виховання та навчання креативно розвиненої особистості [17, с. 36].

Креативність – характерна ознака творчої особистості, спроможної реалізувати свій потенціал за власною ініціативою й у тій галузі діяльності, яка найкраще відповідає її здібностям. Г. Костюк вважав креативність проявом активності особистості в пізнанні світу, підкреслював її зв'язок із мотиваційно-вольовою сферою, потребою в самовираженні [14]. В. Моляко визначав творчість як процес створення нового продукту, ідеї чи способу дії, що має суб'єктивну або об'єктивну новизну, і підкреслював необхідність створення ситуацій творчого пошуку в освітньому процесі [16].

Креативність у сучасній науці трактується як інтегральна властивість особистості, що виявляється у здатності людини мислити нестандартно, знаходити нові способи дій, створювати оригінальні ідеї та продукти діяльності. Це поняття походить від англійського слова *creativity* – «творчість» і є одним із ключових чинників формування активної, самостійної, гармонійно розвиненої особистості. В умовах сучасної освіти, зорієнтованої на компетентнісний підхід, розвиток креативності дітей стає одним із провідних

завдань педагогіки, оскільки саме творчість забезпечує здатність особистості до самореалізації, гнучкості, ініціативності та адаптації в суспільстві.

Соціальний запит на креативну особистість відображений у законодавчих актах із проблем освіти, у яких наголошується на перспективах формування неповторної унікальної людини, що здатна творити. Як зазначається в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті, галузевих стандартах вищої освіти, Національній стратегії розвитку освіти в Україні та інших державних документах, освіта повинна забезпечувати формування в дітей і молоді не лише системи знань, наукового світогляду, а й розвиток їхньої креативності, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації школярів. Розвиток креативності особистості є пріоритетним напрямом сучасної освіти [46, с. 152-158].

Зміст Державного стандарту початкової загальної освіти та навчальних програм галузей освіти не передбачає вивчення основ творчої діяльності. Проте найвищий рівень (творчий) дванадцятибальної системи оцінювання діяльності учнів вимагає визначення конкретних орієнтирів, шляхів дослідження динаміки якісних змін в оволодінні відповідними вміннями, які б були фактом опанування школярами креативно-практичними діями [46, с. 152-158].

Креативна освіта орієнтована на розвиток творчих здібностей людини, на закріплення в її свідомості установки на інновації, які містять аналіз проблем і варіантів діяльності. Це освіта, яка мотивує самостійне осмислення дійсності, самопізнання індивідуальності, перетворення знань у потенціал мислення й саморозвитку. Основою такого навчального процесу є формування необхідності в творчості та нестандартності за умови практичного застосування знань.

Мета креативної освіти – розвиток особистості дитини, вона обумовлює специфіку педагогічної діяльності вчителя, передбачає створення педагогом різноманітних умов, які поєднують принципи індивідуальності та

варіативності. До цих умов відноситься комплекс, який починається зі створення ситуації, що сприяє інтуїтивному охопленню ідеї рішення нестандартної проблеми, та закінчується вихованням необхідних здібностей; створенням творчого клімату; розвиток якостей особистості творця (створення нового творчого продукту залежить від особистості творця та сили його внутрішньої мотивації) [63, с. 89–95].

У сучасній науково-методичній літературі домінантним визначають поняття «креативна освіта», яке ще не має однозначного трактування. Наведемо найбільш прийняті тлумачення «креативна освіта» – це:

- освіта спрямована на розвиток загальної креативності учасників педагогічного процесу [23, с. 2];
- освіта з гнучкою системою форми організації навчально-виховного процесу відповідно до здібностей та потреб учнів [11, с. 24];
- освіта зорієнтована на використання інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують особистісне зростання та розвиток творчого потенціалу учнів [23, с. 6];
- гуманітарна та гуманістична освіта, як система навчання, виховання та розвитку особистості, що виявляє громадянську, психологічну та спеціальну наукову готовність до вирішення проблем особистої життєдіяльності та проблем суспільно-економічного розвитку [5, с. 11–17].

Сучасна українська освіта здійснює переорієнтацію з предметно-змістовного принципу навчання основ наук на вивчення цілісної картини світу – світу культури людини, формування в молоді гуманітарного системного мислення. Креативна освіта повинна здійснюватись і розвиватись за стратегічними напрямками: гуманізації та гуманітаризації, демократизації, диференціації та системної інформатизації всієї діяльності.

На сьогодні існують сотні визначень творчості, проте кількість спроб дати узагальнене й послідовне пояснення не зменшується. Побудовано десятки схем, виділено стадії, рівні й фази творчого процесу. Така різноманітність є виправданою, оскільки феномен творчості має

безпосередній зв'язок із сутністю людини, а самопізнання – це безперервний процес розвитку особистості.

Термін *креативність* у вітчизняній науковій літературі з'явився у 80–90-тих роках під впливом зарубіжної психолінгвістичної школи, яка досліджувала проблему креативності в другій половині ХХ століття (Торранс П., Сельє Г.). Уведення слова *креативність* в українську наукову термінологію сприяло виокремленню як самостійної галузі дослідження особистісного аспекту творчості (Кульчицька О., Моляко В., Музика О., Роменець В.). У психології – це обґрунтування понять *креативність*, *творчість*, *творча діяльність*, *творча активність*, *творчий потенціал*, *творчі здібності*. Лінгвістичні аспекти креативності крізь призму психології мови розглядали Д. Овсянико-Куликовський, О. Потебня та ін.

Креативність у широкому розумінні слова – це сукупність властивостей особистості, що забезпечує її входження у творчий процес. Вітчизняні дослідники тлумачать креативність як творчі здібності (можливості), що виявляються в різних видах психічної діяльності людини. Визначення цього поняття можна знайти в енциклопедичних виданнях, присвячених психологічним дослідженням творчості. У «Сучасному тлумачному психологічному словнику» подається таке визначення: «Креативність (від лат. *creatura* – створення) – здатність породжувати незвичайні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. Згідно з А. Маслоу, творча спрямованість особистості є вродженою, але вона втрачається більшістю людей під впливом середовища... До факторів креативності зараховують швидкість, чіткість, гнучкість мислення, чутливість до проблем, оригінальність, винахідливість, конструктивність» [41].

Про те, що психолог не ототожнює *креативність* і *творчість*, свідчить наявність у словнику окремого тлумачення терміна *творчість*: «Творчість – психологічний процес створення нових цінностей, ніби продовження і заміна дитячої гри. Діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей... Допускає наявність у суб'єкта здібностей, мотивів,

знань і умінь, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю». Як зазначає В. Шапар, англійський учений Г. Уоллес виділив чотири стадії творчості: підготовку, дозрівання, осяяння і перевірку. Отже, якщо творчість – певний психологічний процес, то креативність – це здатність, схильність, інтерес до цього процесу [34, с. 225-226].

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка поняття творчості визначено як продуктивна людська діяльність, здатна породжувати якісно нові моральні та духовні цінності суспільного значення [19, с. 326].

У «Психологічній енциклопедії» О. Степанова знаходимо визначення креативності, яке дещо відрізняється від тлумачення В. Шапара: «Креативність (лат. *creatura* – створення, творіння) – рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності й становлять відносно стійку характеристику особистості» [24, с. 181]. Щодо факторів креативності, думки, висловлені у першій і в другій працях, збігаються: «Найвідоміші тести для вимірювання пізнавального аспекту креативності розроблені американськими психологами Дж. Гілфордом і П. Торрансом. У них креативність оцінюється за показниками швидкості перебігу творчих процесів, гнучкості, оригінальності й розробленості ідей» [16, с. 181]. Розвитку креативності перешкоджають стійкі стереотипи в мисленні та поведінці, намагання уникнути ризику, прагнення до успіху та ін.

У сучасній початковій школі надзвичайно актуальна проблема формування та розвитку креативних здібностей нормотипових учнів та дітей з особливими освітніми потребами, що відповідає європейським стандартам. Однак виникає питання: як здійснювати навчання рідної мови, щоб, спираючись на лінгвістичні знання, учні з мовленнєвими порушеннями розвивали свою креативність? Багато педагогів допускають помилки, утотожнюючи поняття «креативні здібності» та «творчі здібності». За визначенням О. Ястримської креативні здібності – це інтелектуально-

евристичні здібності: здатність генерувати ідеї, фантазувати, висувати гіпотези, бачити суперечності, асоціативно мислити, переносити знання і вміння в нові ситуації; відмовитися від нав'язаної ідеї, незалежно міркувати, критично мислити, оцінювати [64, с. 161].

Видатний український психолог В. Клименко розробив концепцію механізму творчості людини (креативної психічної системи). Основну проблему, яку розглядає науковець формулює так: «Здібності людини виявляються не в тому, що вона має знання у формі знакових систем, відчуває у формі почувань, а в тому, що вона доцільно діє, спираючись на логіку предмета» [29, с. 27].

На основі аналізу ми можемо стверджувати, що творчі здібності – це особливий вид активності нерегламентованого, перетворювального характеру, а креативні здібності – це загальна здібність дитини, її здатність до творчості, одна з базових якостей особистості, комплекс інтелектуальних і особистісних якостей, що сприяють становленню та прояву творчості.

Ядро креативності учня початкової школи утворюють креативні здібності, які є складовою загальних здібностей особистості й виявляються у творчому підході до навчально-пізнавальної діяльності, пізнавальній активності, критичності тощо.

Креативні здібності – такі особистісні риси, що дають можливість людини по-новому поглянути на відомі предмети, явища; побачити в них нові закономірності, зв'язки; а також уявити побачене, придумати дещо нове, раніше невідоме.

Під креативними здібностями молодшого школяра розуміємо комплекс індивідуально-психологічних особливостей, що обумовлюють здатність успішно здійснювати навчально-творчу діяльність. Вони розкриваються і розвиваються в процесі цієї ж навчально-творчої діяльності.

Аналіз значної кількості джерел свідчить, що під здібностями розуміють синтез властивостей, що зумовлюють успішне виконання нею діяльності,

зокрема креативної. Вони розвиваються на основі вроджених задатків індивіда у певному освітньому середовищі [10, с. 28–30].

Розвиваючи креативну особистість дитини, на думку С. Устименко, педагог повинен володіти такими рисами педагогічної креативності: пошуково-перетворювальний стиль мислення; розвинені інтелектуально-логічні здібності; проблемне бачення; творча організація, розвинене уявлення; здатність до самоуправління; специфічні мотиви: необхідність реалізовувати своє «Я!», бажання бути визнаним, захопленість творчим процесом, прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах своєї праці [58, с.19].

Грунтовний опис кваліфікаційних ознак феномена креативності на основі визначень креативності в широкому та вузькому розумінні слова пропонує Є. Рапацевич: «Креативність – творчі можливості (здібності) людини, які можуть виявлятися в мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності; це здатність породжувати множинність різноманітних оригінальних ідей у нерегламентованих умовах діяльності... Як критерії креативності доцільно розглядати комплекс певних властивостей інтелектуальної діяльності: 1) швидкість (кількість ідей, що виникли протягом певної часової одиниці); 2) оригінальність (здатність продукувати «рідкісні ідеї», що відрізняються від загальноприйнятих, типових відповідей); 3) сприйнятливість (здатність відчувати незвичайні деталі, суперечності та невизначеності, а також готовність гнучко і швидко переходити від однієї ідеї до іншої); 4) метафоричність (готовність працювати у фантастичному, «неможливому» контексті, схильність використовувати символічні, асоціативні засоби для вираження своїх думок, а також уміння у простому бачити складне, і навпаки)» [47, с. 360].

Креативність (лат. creatio – створення) – це здатність породжувати незвичні ідеї, відхилятися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації. До середини XX ст. у науковій літературі використовували термін «творчі здібності», однак пізніше почав

витіснятися мовним запозиченням із англійської мови: «creativity, creative». Новітній термін «креативність» дійсно має особливий зміст [19]. Терміном «креативний» позначають творчість, що не тільки висуває ідеї, а й доводить їх до конкретного практичного результату. У цьому твердженні зробимо акцент саме на продукти, які створено за допомогою креативності, а також на зовнішні умови, де креативність породжує щось нове, незвичайне, оригінальне в ситуаціях, де відсутні шаблони й алгоритми.

У визначеннях креативності домінантними є індивідуальні й особистісні характеристики людини, а саме: творче мислення; високорозвинена уява; естетичне світосприйняття; відкритість новому життєвому досвіду; незалежність; гнучкість; динамічність; оригінальність; самобутність.

Другий напрям зорієнтований на вивчення креативності з погляду своєрідності індивідуальних особливостей дітей з особливими освітніми потребами (Ф. Баррон, А. Маслоу, Д. Богоявленська). Науковці трактують креативність як особистісну рису, базовану на розвитку вищих психічних функцій, де здатність до творчості розглядається як автоматизовані навички, які містять усі види діяльності, поведінки та спілкування з навколишнім світом [4, с. 32].

Розвиток креативності учнів з мовленнєвими порушеннями відбувається на всіх етапах шкільного навчання, разом з тим найдоцільніше вчити творити школярів із раннього віку, оскільки у початковій школі діти опановують способами навчальної діяльності, прийомами вирішення навчальних завдань, якими користуються надалі. Розвитку креативності особистості у процесі навчання сприяють властиві молодшим школярам з мовленнєвими порушеннями відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує.

Відомий дослідник, Дж. Гілфорд виділив наступні способи стимуляції креативності:

- 1) забезпечення сприятливої атмосфери (доброзичливе ставлення учителя, його відмова від виставлення оцінок і критики на адресу дитини сприяє вільному прояву дивергентного мислення);
- 2) збагачення навколишнього середовища різноманітними новими для неї предметами та стимулами з метою розвитку її допитливості;
- 3) заохочення висловлення оригінальних ідей;
- 4) забезпечення можливостей для виконання творчих вправ. Широке використання питань дивергентного характеру з найрізноманітніших галузей і навчального, і позашкільного характеру;
- 5) використання особистого прикладу творчого підходу до вирішення проблем;
- 6) надання дітям можливості активно задавати питання [16, с. 4].

В. Дружинін [50, с. 101-102] вважає, що креативність є властивістю, яка актуалізується лише тоді, коли це дозволяє навколишнє середовище. Для формування креативності необхідні наступні умови: відсутність зразка регламентованої поведінки; наявність позитивного прикладу творчої поведінки (насамперед на розвиток здібності впливає спілкування дітей з дорослими людьми, які володіють розвинутими креативними здібностями); створення умов для наслідування творчої поведінки; соціальне підкріплення творчої поведінки.

Таким чином, на думку більшості дослідників, креативність піддається розвитку. Особливо ефективний вплив на її формування у сенситивні періоди. Креативність, як і будь-яка особистісна властивість, має свою динаміку розвитку.

Дослідження науковців підтверджують, що в «особливих» дітей розвиток відбувається за тими самими закономірностями, що й у їхніх ровесників (когнітивний розвиток, загальний процес формування особистості). Учені вважають, що хоча у дітей з ООП може бути обмежений спектр інтересів, способів вираження, відсутні або зменшені соціальні

навички, проте вони часто мають унікальний погляд на світ, який може стати вихідною точкою для розвитку креативності [49].

Згідно з сучасними психолого-педагогічними дослідженнями, креативною можна вважати дитину, яка оригінально і швидко (часто інтуїтивно) розв'язує завдання, є винахідливою; може навести кілька варіантів розв'язання одного й того самого завдання; повністю занурюється в розв'язання завдання (під час пошуку відповіді); надає перевагу найестетичнішим варіантам розв'язання; упевнена у собі; орієнтується в ситуації; спрямована на досягнення успіху [49].

Креативність є важливою складовою особистісного розвитку дитини, оскільки саме завдяки творчій діяльності вона навчається мислити нестандартно, виявляти ініціативу, шукати нові способи вирішення завдань. Для дітей із мовленнєвими порушеннями розвиток креативності має особливе значення, адже творчість стає для них засобом подолання труднощів у комунікації, способом самовираження, шляхом формування впевненості у власних силах.

Особливості мовленнєвого розвитку безпосередньо впливають на формування уяви, мислення та здатності до творчої діяльності. Діти з порушеннями мовлення часто відчують труднощі у процесі спілкування, що може знижувати їхню активність, ініціативність і впевненість у собі. Водночас ці труднощі не обмежують творчого потенціалу – навпаки, вони стимулюють дитину шукати нові, альтернативні форми вираження: через малювання, музику, драматизацію, конструювання, творчі мовленнєві ігри.

Науковці підкреслюють, що творчість – це процес, у якому гармонійно поєднуються інтелектуальні, емоційно-вольові та комунікативні якості особистості. У дітей із мовленнєвими порушеннями ці процеси мають нерівномірний розвиток, тому педагог повинен цілеспрямовано стимулювати креативність через використання спеціально підібраних методів. До таких методів належать: творчі мовленнєві завдання, вправи на розвиток уяви, ігри

на комбінування знайомих образів у нові, складання історій за малюнками, придумування назв предметів або ситуацій, малювання під музику тощо [1].

Важливою умовою розвитку креативності є створення позитивного емоційного середовища, у якому дитина не боїться помилятися, відчуває підтримку та схвалення. Педагог повинен заохочувати ініціативу учнів, приймати будь-які творчі прояви, навіть якщо вони неідеальні з точки зору мовлення чи логіки. Саме позитивне підкріплення та доброзичлива атмосфера стимулюють дітей до подальших спроб, активізують їхню уяву та мислення.

Креативність має тісний зв'язок із розвитком вищих психічних функцій – мислення, уяви, пам'яті, мовлення, уваги. У дітей із мовленнєвими порушеннями спостерігається своєрідність у формуванні цих процесів, тому педагог має створювати умови для їхньої стимуляції. Це можливо завдяки створенню ситуацій здивування, пізнавального інтересу, емоційного піднесення, які викликають у дитини бажання діяти творчо.

Розвиток креативності у таких дітей невіддільний від розвитку емоційної сфери. Емоційний комфорт, доброзичлива атмосфера, підтримка та довіра сприяють формуванню позитивної самооцінки, зниженню тривожності, зростанню спонтанності та бажання висловлювати власні думки. Важливо, щоб педагог використовував невербальні засоби спілкування – міміку, жести, інтонацію – для підтримки емоційного контакту з дитиною [7].

Підсумовуючи сказане, зауважимо, що шлях розвитку уявлень про природу творчості має багатоаспектну історію. Сьогодні, коли суспільство перейшло від парадигми урахування людського фактора до парадигми управління ним, необхідністю постає інтенсивна розробка питань психології творчості та обдарованості з опорою на новий, дієво-перетворювальний тип знань, адже творчість починається там, де людина виходить за межі звичних підходів.

Довівши відсутність прямої залежності творчих здібностей від розумових, тобто кореляції між коефіцієнтом інтелекту та здатністю створювати нове – креативністю, вчені визначили диференціальні ознаки

останньої: уміння виокремлювати проблему, бачити в ній якнайбільше зв'язків; гнучкість як уміння розуміти й приймати нову точку зору; оригінальність – здатність відійти від шаблону; розширення та вихід за рамки очікуваного; застосування фантазії, чарівних і казкових персонажів.

1.2. Особливості розвитку креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями

У сучасному освітньому процесі все більше уваги приділено розвитку креативності як ключової компетентності особистості. Особливо важливим є формування креативності в дітей з особливими освітніми потребами, зокрема з мовленнєвими порушеннями. Такий підхід не лише сприяє їхньому всебічному розвитку, а й допомагає ефективніше долати мовленнєві труднощі, формуючи впевненість та позитивну самооцінку.

Мовленнєві порушення у дітей є досить поширеним явищем і можуть мати різноманітну етіологію та симптоматику. До них належать затримка мовленнєвого розвитку, дизартрія, дислалія, алалія, заїкання та інші. Ці порушення можуть ускладнювати комунікацію дитини з оточуючими, обмежувати її можливості для самовираження та пізнання світу.

Питанням організації освітнього процесу для дітей з особливими потребами присвячені роботи В. Бондаря, Т. Кузнецової, К. Тороп, Н. Ярмоли та ін. Н. Гоцуляк, Л. Міщиха, С. Ренке, Н. Славіната ін. у своїх наукових доробках досліджують креативність як показник розвитку професійного зростання. Проте постійні зміни в шкільній і позашкільній реальності змушують повертатися до цих питань знову і знову. Аналіз значної кількості джерел свідчить, що під поняттям «здібності» вчені розуміють синтез властивостей, що зумовлюють успішне виконання діяльності, зокрема креативної. Здібності розвиваються на основі вроджених задатків індивіда в певному освітньому середовищі [2, с. 7].

Молодший шкільний вік – сенситивний період для розвитку креативності учнів, оскільки є періодом бурхливих процесів перетворень у фізіології й психіці особистості. Ключова роль у розвитку креативності молодших школярів з мовленнєвими порушеннями належить школі й учителям початкових класів, асистентам вчителя. Проблема розвитку креативності молодших школярів стосується величезного спектру питань, що пов'язані з особливостями розвитку особистості.

Креативність молодшого школяра з мовленнєвими порушеннями є складним синтетичним поняттям. Розвиток креативності пов'язаний із створенням нового, оригінального продукту в процесі навчально-творчої діяльності та має відбуватися поступово – від простих творчих завдань до складніших форм діяльності, що потребують самостійності, ініціативності та планування дій. Поєднання індивідуальної, парної й групової роботи дозволяє максимально розкрити потенціал кожної дитини. Важливу роль відіграє командна взаємодія фахівців – учителя-логопеда, учителя-дефектолога, психолога, – адже лише цілісний підхід забезпечує гармонійний розвиток творчих і мовленнєвих здібностей.

Розвиток креативності здобувачів освіти з мовленнєвими порушеннями відбувається на всіх етапах шкільного навчання, разом із тим найдоцільніше вчити творити школярів із раннього віку, оскільки в початковій школі діти опановують способами навчальної діяльності, прийомами вирішення навчальних завдань, якими користуються надалі. Розвитку креативності особистості в процесі навчання сприяють властиві молодшим школярам відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує [3].

Діти з порушеннями мовлення часто мають супутні труднощі – у пізнавальній діяльності, емоційно-вольовій сфері, соціальній взаємодії. Тому робота з розвитку їхньої креативності повинна враховувати індивідуальні особливості кожної дитини та проводитись у безпечному середовищі.

Мовленнєві порушення можуть стати вагомою перешкодою на шляху повноцінного розвитку дитини, впливаючи не лише на її комунікативні навички, а й на емоційний та соціальний стан. Проте, важливо пам'ятати, що за цими труднощами часто прихований багатий внутрішній світ, наповнений креативною уявою та творчим потенціалом. Розвиток креативних здібностей у дітей з мовленнєвими порушеннями не лише можливий, а й вкрай важливий для їхньої всебічної реабілітації та самореалізації.

Із метою розвитку креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями необхідно:

- заохочувати до різноманітних видів творчості – малювання, ліплення, конструювання тощо;
- створювати сприятливе середовище – підтримувати будь-які творчі прояви дитини, не критикувати її роботи, навіть якщо вони здаються незвичними;
- використовувати ігри (гра з перевтіленнями, рольові ігри, ігри з уявою) – це чудовий спосіб стимулювати фантазію та творче мислення;
- інтегрувати творчість у заняття з вчителем-логопедом – використання малювання, ліплення, музику для закріплення вивченого матеріалу, розвитку дрібної моторики та артикуляції.
- залучати батьків – створити можливості для спільної творчості вдома, а саме відвідувати разом музеї, театри, майстер-класи; обговорювати побачене та заохочувати дитину висловлювати свої враження творчими способами;
- використовувати невербальні методи комунікації – міміка, жести, малюнки, піктограми можуть стати мостом до розуміння та самовираження.
- хвалити, мотивувати та підтримувати – похвала та підтримка є важливими для формування позитивної самооцінки та заохочення до подальшої творчості.

Для розвитку в дитини творчого потенціалу з мовленнєвими порушеннями необхідні різні підходи, які сприяють створенню умов для

реалізації своїх навчальних задатків. Особливо ефективними можуть бути заняття в позаурочний час, у групі продовженого дня. Специфічне значення позакласних занять для розвитку креативності та творчого потенціалу полягає в тому, що на них завжди вистачає часу для здійснення проблемного методу навчання, для виявлення самотності мислення кожного учня, для індивідуального підходу, для випробування різних підходів, різних шляхів пошуку.

Розвиток креативності тісно пов'язаний з мовленнєвою діяльністю. Мова є основним засобом фіксації, передачі та розвитку думки, уяви та фантазії. Через мову дитина отримує інформацію, формулює власні ідеї, обговорює їх з іншими, що є важливим стимулом для творчого мислення.

Однак, діти з мовленнєвими порушеннями можуть проявляти специфічні особливості розвитку креативності:

Обмеженість вербальної експресії – ускладнення у формулюванні думок та їхньому словесному оформленні можуть призводити до того, що творчі ідеї дитини не знаходять повного вираження в мові. Це може проявлятися у бідності словникового запасу, труднощах у побудові розгорнутих розповідей, неточності у використанні мовних засобів.

Переважа невербальних форм творчості – діти з мовленнєвими порушеннями часто появляються у невербальних видах творчої діяльності, таких як малювання, ліплення, конструювання, музика, танці.

Особливості уяви та фантазії – незважаючи на можливі труднощі з вербалізацією, уява та фантазія у дітей з мовленнєвими порушеннями можуть бути яскравими та оригінальними, як і в нормотипових однолітків. Проте, їхні фантазії можуть мати більш візуальний, образний характер.

Комунікативні труднощі – негативний досвід спілкування через мовленнєві труднощі, що призводить до зниження самооцінки, невпевненості у своїх силах, боязкості висловлювати власні ідеї. Це може гальмувати прояви креативності, особливо у вербальній сфері.

Потреба в спеціальних педагогічних підходах – розвиток креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями потребує спеціально організованого навчально-виховного процесу, який враховує їхні особливі потреби та можливості.

Для дітей з мовленнєвими порушеннями складається індивідуальна програма розвитку, відповідно до якої враховуються особливості учнів та пропонуються завдання, які допоможуть більше розгорнути творче мислення, розвинути креативність, виконуючи посильні для них нестандартні завдання; зможуть набути впевненості, навчитись управляти своїми пошуковими діями, підпорядковувати їх певному плану.

За цих умов у дітей з мовленнєвими порушеннями розвиваються такі важливі якості мислення, як глибина, критичність, гнучкість, які є сторонами їхньої самостійності. Тільки розвиток самостійного, творчого, пошукового, дослідницького мислення є основне завдання початкового навчання. Розвиток самостійного, креативного мислення, що проявляється, зокрема, у своєрідному баченні дитиною проблемної ситуації, вимагає індивідуального підходу, який би враховував інтелектуальні особливості кожного учня з мовленнєвими порушеннями.

Дуже позитивно на розвиток креативності дітей впливають арттерапевтичні вправи, малювання, різними заняття, що вимагають від дитини створення ними оригінального продукту, виробу.

Розвиток креативних здібностей у дітей з мовленнєвими порушеннями – це не лише здатність до створення чогось нового та оригінального. Це також гнучкість мислення, вміння бачити проблеми під іншим кутом, знаходити нестандартні рішення та виражати свої думки та почуття різними способами. Для дітей з мовленнєвими порушеннями, які можуть відчувати труднощі у вербальному вираженні, креативність стає потужним інструментом самовираження та дослідження світу; вона відіграє особливу роль, оскільки часто компенсує труднощі в комунікації, дозволяючи знаходити альтернативні

способи самовираження через образотворче мистецтво, музику, рухову активність чи ігрову діяльність.

Таким чином, розвиток креативності є важливим аспектом всебічного розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями. Незважаючи на певні труднощі, пов'язані з обмеженістю вербальної експресії, ці діти володіють значним творчим потенціалом, який потребує своєчасної та кваліфікованої підтримки. Застосування спеціальних педагогічних підходів, орієнтованих на розвиток невербальних форм творчості, стимулювання уяви, корекцію мовленнєвих порушень та створення сприятливого емоційного середовища, сприятиме розкриттю їхніх творчих здібностей та успішній соціалізації. Подальші дослідження в цій галузі є важливими для розробки ефективних методик розвитку креативності в дітей з різними типами мовленнєвих порушень. Специфіка розвитку креативності у дітей з мовленнєвими порушеннями полягає в інтеграції корекційно-розвиткових і творчих підходів, створенні сприятливого середовища для самовираження, у підбірці методів, що враховують індивідуальні можливості кожної дитини.

1.3. Система діагностичних методик для виявлення креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями

Умови, необхідні для організації систематичної роботи з формування та розвитку креативності учнів, досить складно забезпечити в межах звичайного уроку початкової школи, оскільки він надто наповнений навчальним матеріалом і регламентований часовими обмеженнями. Ефективним засобом подолання цієї проблеми є організація регулярних позакласних занять. Під час роботи в групі продовженого дня доцільно залучати учнів до виконання нестандартних, творчих завдань, які добираються не випадково, а вибудовуються у певній логічній послідовності – від простих до більш

складних. Такий підхід забезпечує поступовий розвиток творчого мислення, креативного потенціалу та індивідуального стилю діяльності дитини.

Цікаві завдання дивергентного типу розробили І. Манакова й Н. Салміна. От одне з них – завдання з кодування й декодування звукової реальності. Під час кодування дітям пропонується перекласти мову музичних або «живих» природних звуків на мову символів, а потім за допомогою пам'яті й уяви зробити його декодування. Приклад кодування в таблиці 1.1. – фіксація звуків кришталевих предметів.

Таблиця 1.1.

Символічне кодування звуків

				Ніжний	Літаючий	Колочий	Тремтливий
Дзвінкий	Легкий	Тонкий	Крихкий	Прозорий	Деренчливий	Блискучий	Іскристий

Нескладно помітити, що це завдання вимагає й абстрактно-логічного мислення, і тому в дитини з мовленнєвими порушеннями спочатку викликає серйозні труднощі. Надалі діти з більшим інтересом самі розробляють символи й фіксують і музичні, і немусичні звуки. Наприклад: звуки вулиці, звуки різних предметів (годинників, автомобілів, поїздів тощо), голосу природи (птаха, тварини, рослини тощо).

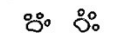
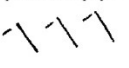
Звичайно знаки, які використовуються для кодування молодшими школярами з мовленнєвими порушеннями, мають «іконічний характер». У них легко вбачаються логічні зв'язки між зображенням самого символу й зовнішнім об'єктом, який викликав асоціацію з цим звуком. Це дозволяє їх легко декодувати.

Також дітям пропонується помінятися аркушами із закодованими музичними й природними звуками й читати їх творчо. Там, де знак незрозумілий, діти фантазують, і навіть там, де зрозумілий, учні наповнюють його багатшим асоціативним рядом, ніж це зображено в таблиці. Це завдання

викликає в молодших школярів з мовленнєвими порушеннями низку позитивних емоцій.

Таблиця 1.2.

Кодування символів природи

Дзигчиння жука 	Шум листя 	Пурхання метелика
Цвірінькання горобців 	Шум струмка 	Шелест хвиль
Шум дощу 	Грім 	Падає сніг
Стукає град 	Крадеться кішка 	Стукають каплі
Гавкає собака 	Іде ведмідь 	Курличуть птахи
Плескається рибка 	Стрекоче цвіркун 	Трубить олень

Прочитай затерті слова, напиши їх.
Домалюй і з'єднай малюнки з відповідними словами.

РУМАШКА	Рамашка	
РУБОГ	_____	
ЛІМАН	_____	
ІГОЛІКА	_____	
ПАПУГА	_____	
УЛЕНЬ	_____	
МАШИНА	_____	

Наведені завдання також спрямовані на розвиток креативності. Відрізняються вони лише умовно тим, що орієнтовані на ширше коло проблем, пов'язаних з ефективним здійсненням творчої діяльності в найрізноманітніших галузях. Під час виконання цих завдань формуються легкість генерування ідей; здатність до емпатії, уміння асимілювати інформацію, здатність до згортання уявних операцій; здатність передбачення; уміння міняти точку зору (подолання егоцентризму; відчуття стрункості організації ідей та ін.). Фахівцями виділяється низка основних прийомів творчої уяви. Звичайно, ними не вичерпується все багатство й розмаїтість можливостей людини, але виконання спеціальних завдань, побудованих на основі цих способів, дозволяє підвищити креативність. Розглянемо кілька прикладів таких завдань.

1. Перебільшення й зменшення відносять до прийомів креативної уяви.

Тренувати цю здатність можна за допомогою цікавої гри «Дуже правдиві історії». Спробуємо розповісти про якусь подію, щось перебільшивши, а щось

применшивши. Ще одне завдання: пропонуємо скласти таку історію, якої ніколи не було й не могло відбутися. Як приклад такої історії наведемо уривок з вірша поета В. Луніна:

*Я один раз бачив сам: Як летів по небесах, Яструб плавав в океані,
Ягуар тікав від лані, Ясен по полю ходив, Ясь у лісі гриби вудив.
Я не брешу, повірте мені, Я видав це уві сні.*

2. Акцентування – це вміння помітити й виділити головне. Цей прийом креативної уяви дуже близький до попереднього, але тут важливо не перебільшити або применшити, а підкреслити найголовніше.

Звернемося до завдань: розкажи про найхарактерніші риси образів казкових героїв: Попелюшки, Снігової Королеви, Івасика-Телесика, Кирила Кожум'яки тощо; відзнач головні відмітні риси автомобіля, літака, потяга.

3. Типізація – один із найскладніших прийомів формування креативного потенціалу молодших школярів з мовленнєвими порушеннями. Його майже не використовують у техніці, однак у художній творчості він основний.

Опишемо як приклад кілька завдань такого типу:

– на малюнку представлені схеми, що зображують людські емоції. Варто назвати, які почуття виражає кожна зі схематичних осіб, і сказати, які вирази найтиповіші для людей веселих (злих, товариських, буркотливих, веселих, наляканих, сумних, збентежених, захоплених, пригнічених, стурбованих, здивованих, розлючених, гордих, ображених, мрійливих, заздрісних, засоромлених, незадоволених тощо);

– намалюйте лікаря, художника, президента, пілота, лісника і под. Розкажіть про свій малюнок: які риси ви виділили в представників цих професій.

Інше завдання на розвиток креативності в дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями пропонують І. Аверіна, Є. Щебланова. Вони адаптували для молодших школярів вербальний тест «Незвичайне використання предметів» Дж. Гілфорда. Дітям пропонуємо добре знайомі,

повсякденні предмети. Слід придумати для нього як можна більше різних і незвичайних способів використання, висловити максимально багато ідей – як практично його можна використати. Зазначимо, що запропоновані дітьми варіанти повинні бути реальними й здійсненими.

4. Розкажи іншими словами. Усім відомо – думку, яку ми добре розуміємо, легко можна переказати іншими словами або навіть перекласти на іншу іноземну мову або мову цифр, нот, якихось інших символів. Ця здатність виступає як індикатор чіткого розуміння матеріалу.

Наведемо як приклад кількох завдань:

Візьмемо кілька нескладних фраз і спробуємо виразити їхній зміст, не спотворюючи змісту.

– *Максим сьогодні добре підготувався до уроків (хлопчик виконав домашнє завдання).*

Інші приклади: – Ми незабаром підемо гуляти в парк. – Незабаром ми будемо відзначати свято.

5. Вигадай назву до оповідання. Це завдання відносимо до дивергентних завдань. Дітям пропонуємо кілька варіантів коротких розповідей:

а) Пеньок стояв біля самої дороги і перехожі часто спотикались об нього.

«Не всі відразу, – невдоволено скрипів Пеньок. – Прийму скільки встигну: не можу ж я розірватися на частини! Ну й народ, кроку без мене ступити не можуть!»

б) «Нам здається по дорозі, – сказала Скабка, упиваючись у ногу. – От і добре, у компанії веселіше!»

Відчувши біль, хлопчик застрибав на одній нозі, а Скабка сказала:

«А я ж говорила, що в компанії веселіше!»

Чим більше варіантів заголовків буде запропоновано, тим краще, головне, щоб варіанти назв відповідали змісту розповідей.

6. Розкажи, скоротивши текст: пропонуємо переказати розповідь якнайстиліше, щоб залишилося лише головне.

«В Україні є таке народне свято – Івана Купала, яке відбувається з багатьма своєрідними обрядами та піснями. З давніх-давен дівчата й хлопці виходять із села з радісними співами, розкладають вогнища на горі або десь у лісі поблизу ріки, танцюють навколо того вогнища й стрибають через вогонь. Дівчата ще співають ворожбицьких пісень і за різними прикметами примічають, чи здійсняться їхні сердечні бажання. Ранком до сходу сонця вмиваються «Іванівською» росою на красу. У Карпатах дівчата оперізуються перевеслом з пахучих трав, із тих самих трав плетуть вінки й кладуть собі на голови».

Вагоме значення в розвитку креативності молодших школярів з мовленнєвими порушеннями має національна та державна образна символіка. Національні символи – це свідчення високого духу народу, його історичних прагнень, унікальності, своєрідний генетичний код нації. Учням пропонуються такі вправи (див. Додаток А):

1. Значення образних символів у національному українському одязі. Дітям пропонуємо таке завдання:

Колись у давні часи мати вишивала своїм діточкам сорочку і співала красиві пісні. Для хлопчика вона вишивала червоним, синім, зеленим кольором рослинні орнаменти: васильки, гвоздиці і півники. Як ти вважаєш, що вони означали? Для дівчинки мати вишивала блакитні, рожеві, жовті квіти, голубків. Як ти вважаєш, що вони означали? У чому різниця між орнаментами для дівчинки і хлопчика?

2. Придумай свої символи. На початку дітям розповідають, які бувають народні символи: геометричні, рослинні, зооморфні (тваринні), що вони означають. Потім пропонуємо самим вигадати свої символи і розповісти, що вони можуть означати.

Приклад розповіді про зміст народних символів, перед початком виконання завдання: *Геометричні орнаменти, наприклад, притаманні всім*

видам народного мистецтва і всій слов'янській міфології. Різноманітні кружальця, трикутники, ромби, кривульки, лінії, хрести символічно відображали уявлення наших предків про світобудову, тож їхнє значення відповідне. На основі стародавніх космологічних символів у народі створена своя система назв. Це «баранячі ноги», «кучері», «гребінчики», «кривульки», «сосонка», «перерва» тощо.

В основі рослинного орнаменту лежить культ поклоніння природі, рослині. Крім поширеного символу «дерево життя», який зображається стилізовано у формі листя або гілок, у вишивках з рослинним орнаментом популярні стилізовані зображення Березині.

Використовуються такі мотиви, як «виноград» – символ добробуту, щасливого одруження; «барвінок» – символ кохання тощо.

На зооморфних вишивках зображуються тотемічні й солярні тварини, а також звірі.

3. Вправа на розвиток творчого потенціалу «Що станеться, якщо...»

Щоб навчити дитину використовувати власний творчий потенціал, потрібно спочатку звільнити його творче мислення. Це завдання виконує вправа «Що станеться, якщо...?» Завдання дає дитині можливість виявити свою здатність до творчого мислення за допомогою відповідей на відкрите питання «Що станеться, якщо...?»

Дане завдання пропонуємо у вигляді гри «Що станеться, якщо...?» Нехай дитина сама вибере питання, з якого хоче почати. Потім пропонуємо записати питання на аркуші паперу. Слід придумати якнайбільше ідей і написати їх на аркуші. Коли час мине й складання списку буде закінчено, похваліть її ідеї й запитайте, як з'явилася кожна з них.

Наприклад, у відповідь на перше питання дитина може написати слово «берег», тому що «Кішка може захотіти проїхатися на берег, тому що в морі водиться риба, а рибу кішки люблять!» Розгляд малюнків може бути прекрасним способом завершення даної вправи. Вправа краще запам'ятається, якщо питання «Що станеться, якщо...?» пов'язувати з картинками.

Розглядання цих малюнків може викликати позитивні емоції в дитини, адже розвиток творчого потенціалу – це природна й захоплююча розумова діяльність.

«Що станеться, якщо...?»:

а) А що, якщо кішки навчаться водити машину? Куди, по-твоєму, вони поїдуть?

б) Що станеться, якщо собаки навчаться готувати? Які «солодощі» вони додали б, по-твоєму, в іменинний торт?

в) А що, якщо з тигра злетять усі його смужки? Чи залишиться він тигром?

г) Що станеться, якщо б квіти заговорили? Що б вони тоді розповіли?

Позитивний творчий потенціал становить складне, інтегральне поняття, що містить природно-генетичний, соціально-особистісний і логічний компоненти, у сукупності знання, що становлять уміння, здібності й прагнення особистості перетворити й поліпшити навколишній світ у різних сферах діяльності, тому в тій чи тій сфері діяльності «творчий потенціал» становить «творчі здатності» особистості в конкретному виді діяльності.

Висновки до розділу 1. У результаті теоретичного аналізу проблеми розвитку креативності в дітей із мовленнєвими порушеннями встановлено, що формування креативності є важливою складовою загального психічного та мовленнєвого розвитку. Креативність розглядаємо не лише як здатність до створення нового, а й як механізм подолання комунікативних бар'єрів, розвитку мислення, уяви та емоційно-вольової сфери.

Проведений аналіз засвідчив, що ефективний розвиток креативності молодших школярів з мовленнєвими порушеннями потребує створення спеціально організованого освітнього середовища, яке виходить за межі традиційного уроку. Позакласна діяльність, зокрема робота в групі продовженого дня, відкриває можливість систематично застосовувати творчі, нестандартні завдання, що вибудовуються у логічній послідовності від

простого до складного й забезпечують поступовий розвиток креативного мислення.

Застосування широкого спектра прийомів творчої уяви, а також використання національно-культурного контенту, розширює можливості розвитку творчого потенціалу та підсилює мотивацію до пізнавально-творчої діяльності. Усі розглянуті методи підтверджують, що формування креативності в дітей із мовленнєвими порушеннями є цілком можливим і результативним за умови системності, педагогічної продуманості та емоційно-позитивного середовища.

Таким чином, розвиток креативності в дітей із мовленнєвими порушеннями є складним, багатокомпонентним процесом, який потребує інтеграції психологічних, педагогічних і логопедичних підходів. Стимулювання творчої активності виступає не лише засобом підвищення когнітивної ефективності, а й важливим чинником соціалізації, подолання мовленнєвих обмежень та формування позитивної самооцінки.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОСТІ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ

2.1. Визначення рівня сформованості креативності в учнів з мовленнєвими порушеннями

У сучасних умовах реформування освіти України одним із пріоритетних завдань є забезпечення інклюзивного навчання, де кожна дитина має право на повноцінний розвиток, незалежно від особливостей психофізичного стану. Особливої уваги потребують молодші школярі з мовленнєвими порушеннями, у яких спостерігається зниження комунікативної активності, труднощі у формулюванні думок, обмежений словниковий запас і недостатній рівень творчого самовираження.

Формування креативності таких дітей – це не лише шлях до розвитку мовлення, а й засіб активізації пізнавальної діяльності, емоційного збагачення та соціальної адаптації. У цьому контексті експериментальна методика стає ефективним інструментом перевірки педагогічних підходів і створення оптимальних умов для розвитку креативності в учнів із мовленнєвими труднощами.

Наукові підходи до розуміння феномену креативності різняться залежно від мети дослідження, але всі вони підкреслюють її особистісний, інтелектуальний і діяльнісний характер.

Креативність має складну структуру, яка охоплює кілька взаємопов'язаних **компонентів**: когнітивний (здатність до аналізу, синтезу, узагальнення, асоціацій), емоційно-мотиваційний (інтерес до нового, потреба в самовираженні, позитивне ставлення до творчої діяльності), комунікативно-мовленнєвий (уміння висловлювати власні ідеї, аргументувати, вести діалог), особистіно-рефлексивний (уміння реалізувати задум у малюванні, грі,

мовленні, конструюванні; здатність оцінювати результати своєї діяльності, усвідомлювати шляхи досягнення мети). Таким чином, креативність є не лише інтелектуальною властивістю, а й рисою особистості, яка проявляється у всіх сферах її життя.

Робота над розвитком креативності має здійснюватися систематично – упродовж усіх видів діяльності: логопедичних занять, інтегрованих уроків, позакласної роботи, ігрових ситуацій. Зміст навчального матеріалу слід урізноманітнювати, поєднуючи вербальні, наочні та практичні форми. Наприклад, під час занять мовлення можна розвивати через художньо-творчі завдання: складання історій за малюнками, добір оригінальних назв до зображень, створення описів вигаданих істот, придумування продовження казки або власних кінцівок до знайомих сюжетів.

Для перевірки рівня сформованості творчих умінь в експерименті було використано систему критеріїв креативності для тестового обстеження, запропоновану Дж. Гілфордом (швидкість, гнучкість, оригінальність мислення), та розроблено додаткову систему критеріїв творчих здібностей на основі виділених компонентів.

Експериментально-дослідну роботу проведено в КЗЗСО «Луцький ліцей № 27 Луцької міської ради». Ми працювали з 9 дітьми з других-третьох класів із мовленнєвими порушеннями з такими нозологіями:

- функціональні труднощі помірного ступеня прояву (мовленнєва функція) – 4 дітей;
- функціональні труднощі тяжкого ступеня прояву (мовленнєва функція) – 1 дитина;
- навчальні труднощі помірного ступеня, функціональні труднощі помірного ступеня прояву (мовленнєва функція) – 2 дітей;
- соціоадаптивні/соціокультурні труднощі легкого ступеня прояву, функціональні труднощі помірного ступеня прояву (мовленнєва функція) – 2 дітей.

У роботі з дітьми створювалося відповідне творчо-розвивальне середовище та формувалися необхідні мислительні операції за допомогою спеціально розроблених творчих вправ та вправ, уміщених у чинних підручниках і методичних посібниках для початкової школи.

Діагностика рівня розвитку креативності здійснювалася на основі комплексу психодіагностичних методик, адаптованих для дітей із мовленнєвими порушеннями. Застосування тестів, що діагностують рівень творчості, – це одна з найскладніших процедур, бо і саме поняття креативності, і його критерії досить невизначені. На практиці ми використовували методики, які базуються на дослідженнях Дж. Гілфорда і Е. Торранса (вивчались такі характеристики: оригінальність, гнучкість, швидкість, а також уява). Орієнтуючись на ці теоретичні позиції було створено тест «Вербальна творчість», який включає:

1. Тест креативного мислення Торренса – для визначення когнітивного компонента (оригінальність, гнучкість, швидкість, розробленість); тест «Конструювання фрази за початковими буквами слів» (за методикою Дж. Гілфорда), тест «Домалой фігурку» (за методикою Е. Торранса); тест «А що далі?» (за методикою Н. Хазратової) та ін.

2. Методика «Закінчи малюнок» (модифікація Є. Тунік), яка оцінює образну уяву та дивергентне мислення.

3. Методика «Незвичайне використання предмета» (Дж. Гілфорд) для вимірювання здатності до продукування ідей.

4. Спостереження за емоційно-мотиваційними проявами – оцінка за шкалою участі, інтересу, наполегливості (за С. Савенковим).

5. Аналіз мовленнєвих продуктів (опис малюнка, складання історії, створення казки) для визначення комунікативно-мовленнєвого компонента.

Для дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями особливої ваги набуває здатність до власних активних мовних дій. Рівень розвитку вербальних здібностей визначає успішність дитини в навчальному процесі. Вербальні здібності характеризуються такими показниками:

- 1) артикуляційно-інтонаційною стороною (чіткістю і розбірливістю мови, дикцією, правильністю вимови звуків);
- 2) словниковим запасом (активним і пасивним);
- 3) умінням будувати зв'язні висловлювання відповідно до мети мовлення;
- 4) багатством мови (насиченість виражальними мовними засобами);
- 5) сюжетною завершеністю текстів (наявність зачину, основної частини, кінцівки);
- 6) умінням розуміти зміст висловлювань інших людей, умінням вступати в діалог;
- 7) вільним мовним висловлюванням;
- 8) умінням виражати своє ставлення до навколишньої дійсності;
- 9) спробами провести аналогії з власними справами;
- 10) знанням етикетних форм спілкування тощо.

Для кожного показника визначався рівень розвитку креативності: **високий** – дитина самостійно пропонує оригінальні ідеї, демонструє гнучкість мислення, високу мовленнєву активність; **достатній** – дитина самостійно пропонує оригінальні ідеї, демонструє гнучкість мислення, середню мовленнєву активність; **середній** – ідеї менш оригінальні, але присутня ініціатива, емоційна зацікавленість; **низький** – спостерігається шаблонність мислення, труднощі у висловлюванні думок, низький рівень самостійності. Загальний рівень креативності визначався за сумою балів усіх компонентів із подальшим розподілом дітей на три рівні: високий, достатній, середній, низький.

Метою констатувального етапу експериментального дослідження було виявлення початкового рівня сформованості креативності в дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

Основними завданнями цього етапу стали:

1. Визначення структурних компонентів креативності, характерних для дітей із мовленнєвими порушеннями.

2. Добір і адаптація діагностичного інструментарію для дослідження рівня розвитку креативності.
3. Проведення емпіричного обстеження учнів.
4. Аналіз отриманих результатів і визначення рівнів сформованості креативності.

Дітям із мовленнєвими порушеннями було запропоновано 4 завдання. Їх мета – визначення рівня розвитку мовлення учнів, рівня готовності до мовно-творчої діяльності, а саме: здібність виділяти функції об'єкту і пропонувати його нове використання; уміння продукувати різноманітні ідеї в нерегламентованій ситуації; дослідження процесу креативної уяви та її прояву в словесній творчості.

Тест «Домалюй фігурку» (за методикою Е. Торранса)

Мета: Визначити рівень оригінальності, креативності молодшого школяра з мовленнєвим порушенням, здатність бачити предмет із різних сторін і включати його у зв'язки з іншими предметами.

Час виконання: 15 хв.

Обладнання: Чотири картинки з намальованими на них фігурками: контурне зображення частин предметів (стовбур з однією гілкою, овал-голова з двома вухами, прості геометричні фігури); кольорові олівці, папір.

Методика проведення: Асистент вчителя пропонує дитині домалювати кожен з фігур так, щоб вийшла нова картинка. Інструкція для виконання: *Подивіться, у вас є 4 чарівні картки. На кожній намальована фігурка. Уявіть себе чарівниками, які можуть помахом руки перетворити цю фігурку в будь-яку картинку. Лишень домалюйте до фігурки все, що вам захочеться, але так, щоб вийшла цікава та не схожа на інші картинка.*

Якщо в учнів з'являлися труднощі з виконанням, ми звертали їхню увагу на те, що ця фігура, наприклад, може бути частиною більшого предмета або картинки.

Це завдання спрямоване на оцінку креативності (використовується коефіцієнт оригінальності та унікальності продуктів творчої діяльності). Для

того, щоб знайти частотний показник рівня оригінальності малюнків, підраховувалась кількість зображень, які не повторювались у дітей з мовленнєвими порушеннями. Якщо важко було відрізнити продуктивні прояви креативності від девіантної творчості, ми брали за критерій наявність осмисленості, яка може бути сприйнята оточуючими. Проаналізувавши спосіб виконання завдання, ми виділили:

Розподіл результатів виконання I завдання (%)			
Спосіб «якісно новий»	Цілісна композиція	Схематичні малюнки	Не справились із завданням
32,8	46,6	20	0,6

Тест «А що далі?» (за методикою Н. Хазратової)

Мета: Визначити рівень розвитку мовлення молодшого школяра з мовленнєвими порушеннями, здібність продукувати нові ідеї в нерегламентованій ситуації, визначити рівень творчої уяви, уміння правильно будувати зв'язні висловлювання.

Час виконання: 10 хв.

Обладнання: Малюнок з цікавим і зрозумілим дитині сюжетом; емоційно насичений та доступний матеріал для словесної творчості (тема казки та її зачин).

Методика проведення: Учням з мовленнєвими порушеннями пропонуємо скласти історію на незвичайну тематику. Наприклад, про синіх котів, які вирішили полетіти на сонце; про гнома, який хотів стати велетнем та ін. Завдання проводиться з опорою на наочний символічний матеріал. Дитині слід уважно роздивитись малюнок, а тоді придумати і розповісти якусь історію, яка могла статися з героями сюжету. У разі можливих труднощів ми звертали увагу учнів на другорядні деталі малюнка та пропонували включати персонажі в нестандартні ситуації.

Оцінюючи усні відповіді учнів з мовленнєвими порушеннями, ми звертали увагу на характерні ознаки тексту: цілісність змісту, зв'язність

викладу, структурну організацію та завершеність. Важливою для нас була оригінальність новоствореного тексту. Розподіл результатів подано в таблиці:

Розподіл результатів виконання II завдання (%)				
Оригінальність	Цілісність змісту	Зв'язність викладу	Структурна організація	Завершеність
39,4	65,2	48,6	44,4	69,7

Тест «Конструювання фрази за початковими буквами слів»

(за методикою Дж. Гілфорда)

Мета: Виявити рівень мовленнєвого розвитку учня, багатство його словникового запасу.

Час виконання: 12 хв.

Методика проведення: Дитині з мовленнєвими порушеннями вручають картку з літерами і пропонують скласти якомога більше осмислених речень із чотирьох слів, які починаються наступними літерами. Фраза обов'язково повинна бути логічною, а слова в реченні – узгодженими за родами, числами, особами та відмінками. Додавати інші слова не дозволяється.

Дослідження проводилося індивідуально з кожною дитиною в ігровій формі, з урахуванням темпу діяльності та мовленнєвих можливостей. Кожне завдання супроводжувалося вербальною та візуальною підтримкою (малюнки, зразки, короткі інструкції). Після завершення кожного блоку було зафіксовано кількісні (бали, кількість ідей) та якісні показники (оригінальність, образність, емоційна реакція).

Для оцінювання творчих здібностей учня підраховується кількість правильно складених речень. За кожне осмислене речення – 1 бал.

Рівень розвитку креативності		
високий	середній	низький
4 речень і більше	3 речення	1 речення
5 речень і більше	3 речення	2 речення
6 речень і більше	4-5 речень	3 речення

Учні з високим рівнем розвитку креативності побудували такі речення: *«Артем витер воду мочалкою», «Весна вітає веселих дітей», «Відскочив вовк від Мауглі», «Вишила Владі вишиванку матуся», «Владислав вивчив весняні місяці»*. Речення збагатилися прислівниками: *«Вона вчить вірш мовчки», «Ввечері вони відвідали Максима», «Вчора Захар вітав маму», «Восени вони викопали моркву»*, оригінальною стала будова речень: *«Важкою видалася вправа Улянці», «Відтепер вони володіють мовою»*. До середнього рівня віднесено речення *«Він виніс воду мискою», «Вночі вийшов великий місяць», «Він випив вчорашнє молоко»*.

Розподіл результатів виконання III завдання (%)		
Рівень розвитку креативності		
високий	середній	низький
27,6	52,9	19,5

Із метою об'єктивності результати експерименту порівнювалися з даними контрольної групи, що дозволило виявити специфіку проявів креативності в дітей із мовленнєвими порушеннями. Характеризуючи кожну дитину індивідуально, ми звертали увагу на те, що результати даного обстеження не є остаточними і назавжди визначеними: креативність досить гнучке явище психіки і за умови його розвитку або, навпаки, гальмуючого впливу середовища, креативні задатки дитини можуть згаснути. Саме тому ми намагались створити таке творчо-розвивальне середовище, яке б максимально допомогло розвинути креативність учнів з мовленнєвими порушеннями.

Як бачимо, в 2-В та 2-Г класах кількість учнів з відповідними рівнями креативності практично однакова. Аналіз результатів показав, що більшість учнів із мовленнєвими порушеннями характеризуються достатнім або середнім рівнем креативності. Типовими проявами були: труднощі у формулюванні оригінальних ідей; обмежений словниковий запас; низька мовленнєва гнучкість; слабо виражене прагнення до самовираження; знижена здатність до самооцінки результатів.

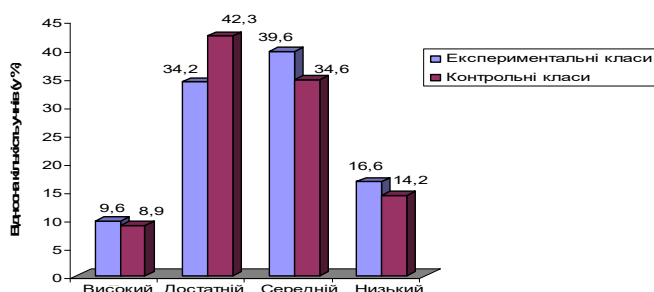
За результатами проведених досліджень нами були визначені рівні розвитку креативності учнів з мовленнєвими порушеннями у 2 класах.

Таблиця 1.3.

Рівні розвитку креативності учнів з мовленнєвими порушення на констатувальному етапі педагогічного експерименту

Рівні розвитку креативності \ Класи	2-Г клас, %	2-В клас, %
Високий	9,6	8,9
Достатній	34,2	42,3
Середній	39,6	34,6
Низький	16,6	14,2

Разом із тим, спостерігалися позитивні тенденції – діти охоче залучалися до творчих завдань, демонстрували інтерес до нестандартних ситуацій, проявляли емоційне задоволення від процесу гри чи малювання. Це свідчить про наявність потенційних можливостей розвитку креативності за умови цілеспрямованої педагогічної підтримки та використання інноваційних корекційних технологій.

Діаграма 1. Порівняльна характеристика рівнів розвитку креативності учнів з мовленнєвими порушеннями до експериментального навчання

Аналіз експериментальних даних, вивчення відповідної літератури, спостереження за роботою асистентів вчителів і власний педагогічний досвід дозволяють припустити, що причинами незадовільного стану розвитку креативності дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями є відсутність цілісного розуміння вчителями початкової школи стратегії розвитку креативності в дітей з особливими освітніми потребами; обмеженість прийомів, які асистенти вчителів використовують для розвитку креативності в

учнів у процесі роботи над текстом; недостатня кількість методичної літератури з розвитку креативності молодших школярів, яка б органічно впліталася у навчальний процес.

Проведений теоретичний аналіз показав, що креативність є багатокомпонентною системою, яка охоплює когнітивну, емоційно-мотиваційну, комунікативно-мовленнєву та особистісно-рефлексивну складові. У дітей із мовленнєвими порушеннями розвиток кожного компонента має свою специфіку, що зумовлено обмеженнями у вербальній комунікації, емоційній сфері та пізнавальній активності.

Ефективна діагностика креативності потребує комплексного підходу, який поєднує стандартизовані методики (Торренса, Гілфорда) з якісним аналізом мовлення і спостереженням за поведінковими проявами творчості. Це дає змогу не лише виявити загальний рівень креативності, а й визначити провідні та слабко розвинені компоненти, що є підґрунтям для подальшої корекційно-розвиткової роботи. Рівень сформованості креативності в дітей із мовленнєвими порушеннями є недостатнім і потребує спеціальної педагогічної корекції. Найменш розвиненими компонентами виявилися комунікативно-мовленнєвий та рефлексивний, що пояснюється специфікою мовленнєвого дефіциту. Отримані результати стали підставою для розроблення експериментальної методики формування креативності, спрямованої на розвиток мовленнєвої активності, уяви, асоціативного мислення та позитивної мотивації до творчості.

2.2. Етапи та методика експериментального навчання з формування креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями

Розвиток креативних здібностей і творчого потенціалу в дітей з мовленнєвими порушеннями полягає в тому, що на завданнях такого типу завжди реалізується проблемний метод навчання, для виявлення самотності мислення кожного учня, для індивідуального підходу, для випробування

різних підходів, різних шляхів пошуку. За цих умов у дітей з мовленнєвими порушеннями розвиваються такі важливі якості мислення, як глибина, критичність, гнучкість, які є сторонами їх самостійності. Тільки розвиток самостійного, креативного, пошукового, дослідницького мислення є основне завдання початкового навчання. Розвиток самостійного, креативного мислення, що проявляється, зокрема, у своєрідному баченні дитиною проблемної ситуації, вимагає індивідуального підходу, який би враховував особливості розумової діяльності кожного учня.

У дітей із мовленнєвими порушеннями спостерігається обмежений обсяг словника, труднощі у побудові зв'язних висловлювань, недостатній розвиток уваги та довільної уваги, емоційна скупість, невпевненість у власних силах. Тому експериментальна методика формування креативності має враховувати не лише когнітивні, психолого-педагогічні, а й логопедичні аспекти розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями.

Метою формувального етапу експерименту було розробити, впровадити та перевірити ефективність експериментальної методики розвитку креативності молодших школярів із мовленнєвими порушеннями шляхом використання інноваційних корекційно-розвиткових технологій.

Під час розроблення методики формування креативності було враховано такі психолого-педагогічні принципи: *особистісно-орієнтований підхід* – урахування індивідуальних можливостей кожної дитини; *діяльнісний підхід* – розвиток креативності через практичну, ігрову, образотворчу та мовленнєву діяльність; *принцип поетапності* – поступовий перехід від простих завдань до складніших творчих; *емоційна підтримка та заохочення* – створення позитивного емоційного фону для стимулювання творчого самовираження; *корекційна спрямованість* – інтеграція завдань із розвитку креативності в логопедичну та загальнопізнавальну роботу.

Для дослідження чинника формування креативності молодшого школяра з мовленнєвими порушенням було розроблено спеціальну програму, яка містить такі етапи.

1. **Констатувальний етап.** Проводиться діагностика рівня креативності за адаптованими методиками (тест креативності Торренса, методика «Домалюй фігуру», асоціативні завдання), оцінюється мовленнєвий розвиток (структура висловлювання, словниковий запас, граматична правильність), формуються контрольна й експериментальна групи.

2. **Формувальний етап.** На цьому етапі впроваджується експериментальна методика, яка включає спеціальні форми і методи навчання: мовленнєво-творчі вправи (складання казок, оповідань за малюнками, створення власних кінцівок до відомих історій; «словесні ігри» – придумай асоціацію, порівняй предмети); ігрові технології (мовленнєво-рольові ігри); творчі театралізації; драматизації казок з опорою на невербальні засоби (жести, міміку).

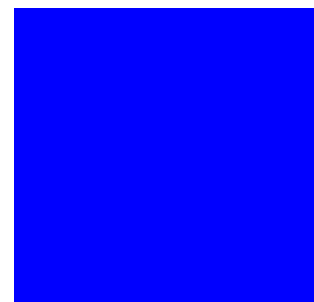
3. **Контрольний етап.** Повторна діагностика за тими самими показниками (порівняння результатів контрольної та експериментальної груп; виявлення позитивної динаміки розвитку креативності, мовленнєвої активності, уяви, комунікативної відкритості).

В експерименті **на першому етапі дослідження** дітям молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями було запропоновано виконати наступні ігри. Завдання етапу: актуалізувати інтерес до творчої діяльності; сформувати позитивну мотивацію до участі у грі, малюванні, складанні історій; забезпечити мовленнєву готовність до сприйняття інструкцій та вербального самовираження.

ГРА «ЖУК»

Опис гри: перед здобувачем освіти поле, поділене на клітинки. По цьому полю рухається жук, виконуючи команди.

Правила: жук може рухатися вгору, вниз, вправо, вліво. Асистент вчителя диктує команди, а дитина з мовленнєвими порушеннями подумки уявляє переміщення жука. Малювати або водити пальцем по полю не потрібно.

Приклад завдання:

Почали? Одна клітинка вгору, одна клітинка ліворуч, одна клітинка вниз, одна клітинка ліворуч, одна клітинка вниз. Запитання: «Де зупинився жук?». Якщо другокласнику важко уявляти рух, спочатку можна дозволити водити пальцем або виготовити фігурку жука для пересування по полю.

Поступово школяр навчиться мисленно орієнтуватися у клітинному полі. Після освоєння поля 16 клітинок, можна переходити до 25, 36 і ускладнювати завдання, додаючи діагональні ходи (наприклад, 2 клітинки по діагоналі праворуч-вниз).

ГРА «ЯКОЇ ІГРАШКИ НЕ ВИСТАЧАЄ?»

Покладіть перед учнем з мовленнєвими порушеннями 4–5 книжок та дайте 1 хвилину, щоб їх запам'ятати, попросіть дитину відвернутися і заберіть одну іграшку. Запитайте: «Якої книжки не вистачає?»

Ускладнення: не прибирати книжки, а поміняти їх місцями, збільшити кількість книжок. Грати можна 2–3 рази на тиждень.

Суттєвого значення набувають ігрові методи розвитку креативності, які поєднують пізнавальну та емоційну активність дітей. Доцільно використовувати мовленнєві ігри, що мають творчу складову: «Малюнок навпаки», «Що було б, якби...», «Незвичне використання предметів», «Казковий мікс», «Продовж історію» тощо. Їх приклади та інструкції з описом етапів проведення, дидактичних матеріалів і варіантів адаптації подано у Додатку А. Зазначені вправи спрямовані на розвиток словникового запасу, зв'язного мовлення, уяви, здатності до мовленнєвої імпровізації та сюжетотворення.

ГРА «ДОДАЙ СЛОВО»

Асистент вчителя називає будь-яку іграшку або предмет. Учень повторює це слово та додає своє. Педагог повторює перші два слова в правильному порядку та додає ще одне. Гра триває, поки учасники не зможуть запам'ятати всі слова в правильному порядку.

Користь гри: покращує обсяг пам'яті (з кожним разом кількість запам'ятованих слів збільшується). Розвиває довільну увагу, оскільки дитина повинна свідомо намагатися запам'ятати якомога більше слів.

ГРА «ТАК» І «НІ» НЕ ГОВОРИТИ, ЧОРНЕ І БІЛЕ НЕ НАЗИВАТИ

Асистент вчителя пропонує дитині з мовленнєвими порушеннями відповідати на запитання, але з одним обмеженням: не можна вимовляти слова «так», «ні», «чорне», «біле». Педагог ставить питання, які провокують використання заборонених слів. Наприклад: «Якого кольору халат у лікаря?». Якщо дитина помиляється, гравці міняються місцями.

Гра розвиває увагу, кмітливість і вміння швидко формулювати альтернативні відповіді.

ГРА «СПИСУВАННЯ»

Запропонуйте дітям з мовленнєвими порушеннями без помилок переписати наведені рядки.

Завдання розвиває увагу, зорове сприйняття та дрібну моторику.

Приклад рядків для списування:

ЗАШИФРОВАНІ СЛОВА

Прочитай слова «завданню» і з'єднай з відповідним малюнком.

	БУД	
	КАР	
	АЗАВ	
	АЗОК	
	НОЛС	
	КАТІЛ	
	ИБИРГ	
	АНСОС	
	КОБУЛК	
	ЯНШИВ	
	АРАТІГ	
	САНАНА	
	ЯЛУБИЦ	
	АНИШАМ	
	РОДИМОП	

СКЛАДИ СЛОВО ІЗ БУКВ

КІС	
НСІ	
ТРО	
ІТК	
БАРИ	
ВАСО	
КАЗО	
МОЛИ	
ЛОСА	
МАХРА	
КАШАП	
ШКАМИ	
ВАРОКО	
ФОНЛЕТЕ	

ГРА «ЗНАЙДИ СЛОВА»

У наведеному тексті серед букв заховані слова. Завдання дитини – знайти та підкреслити ці слова:

РАКТИСОНЯШНИКВДОМЕКНИГАЦІЛМІСТОВЕЛИКИЙГОРАЗУПЕН
ЩОМОРКВАСТІЛЬЦЯСОБАКАДЖЕРЕЛОПЛИВАЄКОЛЕСОМАШИН

ВІПРАВА «ВСЕ ПАМ'ЯТАЮ» (РОЗВИТОК УВАГИ ТА ПАМ'ЯТІ)

Цю веселу гру можна проводити вдвох, утрюх або вчотирьох, змагаючись у вмінні запам'ятовувати слова у заданому порядку. За дотриманням цього правила стежить суддя, який під час гри веде контрольний листок, записуючи названі гравцями слова. Слова добираються на певну тему, наприклад: *назви міст, рослин, тварин* тощо.

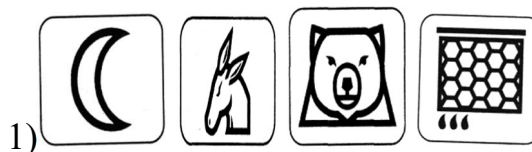
Припустимо, що тема гри – назви міст. Звичайно, краще називати загальновідомі міста, адже їх легше запам'ятати. Так, щоразу додаючи ще одне місто, гравці у свій хід повинні повторювати всі попередні назви у тому ж порядку, не пропускаючи жодної.

Спочатку це здається досить легким, однак коли список міст перевищить десять, помилок уникнути буде складніше. Суддя, записуючи кожне нове слово в контрольний листок, уважно стежить, чи не пропустив хтось хоча б одне з них. Гравець, який припустився помилки, вибуває з гри.

Отримані дані підтверджують, що молодші школярі із мовленнєвими порушеннями мають середній або низький рівень розвитку креативності, що свідчить про потребу в цілеспрямованому педагогічному впливі. Водночас наявність групи дітей із високими показниками творчого потенціалу демонструє значні компенсаторні можливості розвитку навіть за умов мовленнєвих труднощів. Це обґрунтовує необхідність упровадження експериментальної методики, спрямованої на стимулювання творчої активності, уяви й мовленнєвого самовираження.

На другому етапі експерименту розвивали креативність учнів шляхом упровадження інноваційних корекційно-розвиткових технік. Основні завдання: розвивати дивергентне (варіативне) мислення; стимулювати мовленнєву ініціативу; удосконалювати образно-асоціативне мислення; формувати вміння самостійно створювати та презентувати власні творчі продукти. Після пояснювання змісту образних символів, дітям з мовленнєвими порушеннями було запропоновано скласти речення, коротеньке оповідання чи повідомлення завдяки лише значення картинок-

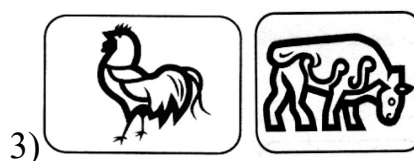
символів зображених на картках. Деякі складені речення з поясненням наведено нижче.

Уночі уперто ведмідь шукає мед.

Лиска втекла додому із зоопарку хитрістю.

Рано вранці треба працювати.

Наочність і дидактичний матеріал є потужним інструментом у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Вони виконують роль опори для мислення та спілкування, допомагають подолати труднощі у формулюванні висловлювань, сприяють формуванню семантичних зв'язків між словом і образом. Використання карток, предметів, схем, сюжетних малюнків, моделей і сенсорних матеріалів дозволяє поєднати вербальний і невербальний досвід дитини, що особливо важливо для розвитку мовлення у процесі творчої діяльності.

На третьому етапі перевірки ефективності експериментальної методики шляхом повторної діагностики рівня креативності було реалізовано наступні завдання: провести повторне тестування за методиками Торренса, Гілфорда, аналіз мовленнєвих продуктів; зіставити результати констатувального та контрольного етапів; визначити динаміку змін у розвитку креативності. Учням з мовленнєвими порушеннями були запропоновані вправи розвитку креативного мислення.

1. Завдання дивергентного типу засобами образної символіки з кодування і декодування звукової реальності. Під час кодування

другокласникам пропонується перекласти мову музичних або «живих» природних звуків на мову символів, а потім за допомогою пам'яті й уяви зробити його декодування.

2. Розпізнання закодованих символів голосів природи. Запропонована вправа також вимагає залучення абстрактно-логічного, образно-просторового й образно-символічного мислення і тому це завдання здебільшого сприяє розвитку творчого потенціалу молодшого школяра з мовленнєвими порушеннями.

3. Образні символи через аналогію – один із прийомів творчої уяви. Були запропоновані різноманітні предмети, що не мають чітко заданої форми, такі, як: *хмари, падаючі тіні, плями фарби, перші недотепні карлючки маляти та інші символи*, пройшовши через дитячу свідомість, часто асоціюються з подібними реальними предметами. Використовуючи їх, можна створити певні співвідношення й зв'язки. Аналогії, звичайно, можуть бути пов'язані не тільки з формою, а й зі звуком, з кольором, з ритмом.

4. Склади малюнки. Дитині пропонується серія карток з набором фігурних елементів і різноманітних символів. Необхідно скласти з цих елементів і запропонованих символів якнайбільше фігур-зображень протягом 5 хвилин.

5. Ланцюжки асоціацій. Дитині з мовленнєвими порушеннями пропонуються два слова, наприклад *мороз* і *тролейбус*. Потрібно знайти ланцюжок слів образів, що починалася б першим словом і закінчувалася другим. Наприклад у нас може вийде такий ланцюжок: *мороз – сніг – засніжений ліс – до нового року в лісі зрубали ялинку – ми веземо ялинку додому на троллейбусі*.

У такий спосіб був побудований ланцюжок асоціацій зі словами *мороз* і *тролейбус*. Можна запропонувати знайти асоціації по наступних словах: *мотузка й гори, корабель і вітер, верблюди і літо* тощо.

6. Стандартні й нестандартні рішення. Другокласникам пропонувались наступні завдання, необхідно придумати якнайбільше стандартних і нестандартних варіантів рішення.

1. *Родина їде на місяць у відпустку. Треба поливати кімнатні рослини. Як бути?*
2. *Як можна визначити час, якщо немає годинника?*
3. *Придумайте нове небачене природне явище. Як допомогти собі фантазувати?*

Типові відповіді дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

1. Зрозуміло, що треба зробити якусь попередню дію. Краще спільно використати різні прийоми.

Попросити сусідів приходити поливати; поставити горщики в таз з водою; наповнити пляшки водою, перевернути їх і застромити в землю; віднести квіти сусіду; накрити рослини скляними банками або пластиковими мішками; роздарувати квіти тощо.

2. Прийнятна відповідь залежить від конкретних обставин. *Зателефонувати; подивитися в телефоні; вийти на вулицю й запитати перехожого; приблизно можна визначити по положенню сонця або місяця; по почуттю голоду; поведження собаки (чи хоче він на прогулянку) тощо.*

3. *Дощ із цукерок й іграшок, північне сяйво з метеликів і квітів, різнобарвний сніг, що не тане тощо.*

7. Метод мозкового штурму. Чудовим стимулом активності є залучення школярів з мовленнєвими порушеннями в ситуацію, коли їм треба то врятувати, то допомогти, то порадити. Тільки цей «хтось» повинен бути обов'язково «гарною людиною». Дітям пропонувалося: *«Давайте допоможемо пташці, або якомусь казковому персонажу, популярному в дітей даної вікової категорії».*

Для розвитку навичок виконання креативних завдань дітям молодшого шкільного віку було запропоновано систему творчих завдань міжпредметного характеру. Вагомим та домінантним у розвитку креативності є єдність урочної та позаурочної діяльності молодшого школяра. Тому необхідно використовувати весь потенціал навчальних предметів для розвитку творчої активності учнів з мовленнєвими порушеннями.

Акцент у роботі з креативності молодших школярів з мовленнєвими порушеннями зроблено на завданнях, які сприяють розвитку емоційно-чуттєвого сприймання, творчої уяви, образного мислення та мовлення. Досліджено, що для семирічних дітей характерна активна пізнавальна діяльність, переважає мимовільна уява, пам'ять. Увага нестійка, тому одноманітна робота протягом тривалого часу призводить до перевтоми. Отже, головними особливостями навчання у 2 класі було широке використання наочності, насиченість уроків дидактичними іграми, незвичні способи постановки завдань, створення ситуацій успіху, організація групової співпраці, перевага практичних методів навчання над іншими, поетапне керування процесом творчого пошуку тощо.

Відбувався цілеспрямований розвиток процесів сприймання, емоційно-чуттєвої сфери школярів з мовленнєвими порушеннями, уяви, мовлення у ході виконання ігрових завдань. Особлива увага приділялась формуванню мотивації творчої діяльності шляхом стимулювання емоцій, почуттів, створення ситуацій успіху під час творчої діяльності.

У співпраці з асистентом учителем та у взаємозв'язку з навчальною ситуацією другокласники починали вигадувати кінцівки казок, складати короткі оповідання за власними спостереженнями, ігрові вірші. Асистент вчителя школярам з мовленнєвими порушеннями на уроках літературного читання, у групах продовженого дня пропонувала творчі завдання на завершення і створення літературно-творчих продуктів в усній формі. Значна увага в процесі творчого розповідання другокласників приділялась формуванню вмінь підпорядковувати процес фантазування певному задуму, з цією метою використовувався такий прийом, як зразок. Тематика або план розповіді, які пропонувались для другокласників, обов'язково передбачали цікавий сюжет, опору на власний досвід, можливість фантазування та висловлення власних вражень, переживань. Асистентом учителя та педагогами використовувались засоби заохочення та підтримки творчих зусиль учнів.

Поряд із виконанням завдань з розвитку почуттів, уяви, мовлення, збільшувалась кількість завдань з розвитку мислення (структурний і смисловий аналіз тексту, виділення головної думки твору, складання плану, висловлення оцінних суджень, власного ставлення до побаченого, почутого, прочитаного).

На матеріалі текстів діти вчилися розпізнавати художні образи, відповідаючи на запитання типу: *«Чи зустрічали ви у житті таких людей?»*, *«Чи бачили у природі таке явище?»*; ставили себе на місце персонажа, прогнозували його вчинки; висловлювали й аргументували свою думку: *«Що сталося, якби герой вчинив по-іншому?»*

Учні колективно, в групах або індивідуально заповнювали пропуски в описах предметів, складали кінцівки до казок, письмові твори-мініатюри про казкових героїв, віршували з допомогою асистента вчителя. З другого семестру ми пропонували виконувати завдання на асоціативну аналогію (*«Спробуй розповісти оповідання так, ніби ця подія трапилася з тобою»*), а

пізніше – на алгоритмічну аналогію (складання творів за аналогією або протиставленням до прочитаного).

Навчання у 2 класі повинно бути цікавим, радісним, динамічним та привабливим для дитини з мовленнєвими порушеннями зокрема, але водночас має забезпечуватись мовленнєвотворчий розвиток дітей. Досягненню цієї мети сприяло використання ігрових завдань чотирьох типів: з розвитку сприймання, мовлення, уяви та мислення. Для успішного розвитку креативності учнів з ООП учителям та асистентам необхідно було добре володіти методикою проведення творчих ігор та реалізовувати дидактичну спрямованість кожної з них.

Нами було враховано, що другокласники з мовленнєвими порушеннями більш схильні до дій, до практичної діяльності, до сприймання наочності, до часткої зміни видів роботи. Тому комплекс ігор, розроблених для них, містив елементи рухів, спирався на ілюстративний матеріал, надавав великі можливості для вільного фантазування у словесній, образотворчій та музичній діяльності.

Для використання на уроках читання, мистецтва тощо з метою розвитку *емоційно-чуттєвого сприймання, формування сенсорних умінь* було запропоновано такі ігри з розробленої нами системи креативних завдань:

«*Будиночки казкових героїв*»: асистент учителя дає другокласникам дві заготовки, на яких зображені контури, наприклад, казкового палацу (контури повинні бути ідентичними) і пропонує розфарбувати їх таким чином, щоб один був палацем доброго казкового героя, а другий – злого. Зміст завдання полягає в тому, щоб навчити дитину передавати настрій, характер за допомогою кольорів.

«*Кольорова музика*»: під час слухання музики пропонуємо школярам з мовленнєвими порушеннями заплющити очі та відчутти барви музики. Побачені кольори школярі відтворюють за допомогою акварелі на вологий аркуш паперу і стають авторами кольорової музики. Після завершення творчої

роботи охочі можуть розповісти, що саме вони зобразили, як назвали свою картину.

«*Чарівні окуляри*»: другокласники з мовленнєвими порушеннями виготовляють із цупкого паперу окуляри. Асистент учителя повідомляє, що вони виготовили чарівні окуляри. Якщо їх надіти, то можна побачити багато круглих речей. Учасники, надягаючи окуляри, називають всі предмети, що мають круглу форму. Так само можна організувати гру, використовуючи окуляри з квадратними або трикутними «лінзами».

Такі ігрові завдання мають можливості щодо використання на різних уроках, у груповій, парній роботі, проведення у вигляді конкурсів, змагань. Наприклад, для дітей з мовленнєвими порушеннями було оголошено осінній конкурс «Найкращий осінній листочок» та весняний конкурс «Зроби відкриття». На уроці української мови конкурсанти готували усно розповідь-опис про осінній листочок, який вони вважають найкрасивішим та про власне відкриття у весняній природі. Було призначено «експертну комісію» у складі 2-3 учнів, які аналізували творчі розповіді учасників, визначали цікаві ідеї, красиві образні вислови, що звучали. Після цього колективно визначались переможці та нагороджувались осінніми та весняними «преміями». Використання запропонованої системи творчих ігор сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери учнів, збагаченню їх сенсорного досвіду з різних джерел, виховує естетичні почуття та стимулює інтерес до художньої творчості.

Цікавими і корисними для учнів є *ігрові завдання з розвитку креативної уяви*, які пропонувались для виконання на уроках української мови, читання, музики, образотворчого мистецтва, під час екскурсій та прогулянок, тематичних тижнів, літературних свят тощо. У ході експерименту було виявлено, що особливий інтерес у дітей з мовленнєвими порушеннями викликали завдання з розвитку творчої уяви та емоційно-ціннісного ставлення до світу. Наведемо типи та види таких завдань.

1. «Перевтілення» в символ: учитель читає початок оповідання: *«Біля будинку цвіла запашина красуня-вишня. Над нею з самого ранку літали заклопотані джмелі у брунатних козушках. Раптом подув свіжий схвильований вітерець, який буває тільки навесні. Ніжні пелюстки зірвались з гілочок і закружляли у повітрі, немов сніг...»*. Школярам необхідно продовжити оповідання від імені різних персонажів: від імені пелюстки; весняного вітру; заклопотаного джмеля; пташки, яка сіла на гілку; собаки, який гуляє під деревом; дівчинки, яка дивиться з вікна; двірника, який прибирає біля дерева.

«Якби я був...»: педагог пропонує дітям закінчити речення, яке починається зі слів *«Якби я був...»*. Наприклад, *«Якби я був цукеркою, то...»*, діти продовжують: *«... я би став дуже кислою, щоб мене не з'їли»*, *«я би нагодував всіх людей світу солодощами»*.

«Хто похвалить себе найкраще»: ведучий дає кожному гравцю роль казкового персонажу. Гравцям необхідно уявити себе на місці казкового персонажу і довести, що їх герой найкращий. По черзі вихваляється кожний із персонажів.

2. Вільне фантазування.

«Неіснуюча картина»: педагог показує дітям чистий лист і каже: *«Це чарівна картина. Щоб її побачити, необхідно вміти фантазувати. Картина називається «Весняний день». Той, кому я буду її давати, розповідає, що на ній зображено. По моєму сигналу ви передаєте картину іншому гравцю, і так далі»*. Завдання вчителя – помічати оригінальні ідеї, допомагати у доборі засобів виразності, слів-символів, заохочувати до творчості.

Розроблений комплекс ігрових завдань з розвитку уяви має вагомі можливості щодо організації різних форм роботи серед молодших школярів, зокрема з мовленнєвими порушеннями.

У ЕК на уроках української мови, літературного читання та ін. використовувались комплекси ігор у таких напрямках:

1. Робота над збагаченням активного словника, засвоєнням лексичного значення слова, значення слів-символів.

«Слово у капелюсі». Обладнання: капелюх, у якому лежать картки зі словами. Гравці по черзі дістають з капелюха, наприклад, 10 карток і мають за відведений час скласти речення з цих слів. Варіювати можна кількість гравців, кількість речень, що потрібно скласти, кількість слів, що знаходяться у капелюсі тощо.

«Пірамідка». Учитель записує на дошці слово. Учні по черзі мають додати своє слово так, щоб поширити речення, не порушуючи змісту. Наприклад:

*Сонечко
Світло сонечко
У небі світило сонечко ...*

«Геометрія слів». Завдання дитини полягає в тому, щоб створити «драбинку» зі слів певної тематики, тобто кожне наступне слово драбинки повинно бути на одну літеру більше за попереднє. Наприклад, драбинка до теми «тварини» може бути такою:

л	є	в		
к	о	з	а	
к	а	б	а	н

Використання диференційованих завдань давало можливість здійснювати індивідуальний підхід до дитини. Літературно обдаровані діти могли сповна реалізувати свій потенціал, діти мали можливість отримати допомогу від асистента вчителя, відчували впевненість у своїх силах, що є необхідною умовою для розвитку креативності.

З розвитку *творчого мислення* у 2 класі на уроках використовувались ігри, які стимулюють асоціативне та образне мислення («Словесне плетиво», «Що до чого подібне» тощо). Разом з вказаними завданнями використовувались ігрові завдання на прогнозування подій, добір назв до творів, відгадування за асоціативним ланцюжком назву казки та створення власних подібних ланцюжків, створення за аналогією образних висловів.

Наголосимо, що головною особливістю експериментального навчання в було використання завдань, спрямованих на стимулювання інтересу до літературної творчості, формування художнього сприйняття дійсності як необхідної умови активізації творчих ресурсів школярів з мовленнєвими порушеннями. Такий підхід обумовлений недостатньою увагою до цієї проблеми та нерозробленістю методики формування художнього пізнання дійсності з метою розвитку літературних здібностей учнів з мовленнєвими порушеннями.

Результати контрольного етапу узагальнювалися у вигляді кількісних та якісних показників, що дозволило зробити висновок про позитивну динаміку розвитку всіх компонентів креативності, особливо комунікативно-мовленнєвого та емоційно-мотиваційного.

Отже, шляхом виконання креативних завдань міжпредметного характеру на різних уроках та в позакласній роботі відбувався розвиток емоційно-ціннісного сприйняття дійсності, художньої спостережливості, образного мислення, творчої уяви, збагачувався словниковий запас учнів з мовленнєвими порушеннями засобами художньої виразності, розвивалось чуття мови. Завдання мали переважно ігровий характер, мали можливості здійснювати диференційований підхід та організовувати творчу діяльність у групах та парах.

Експериментально-дослідницьке навчання дало змогу створити сприятливі умови для активізації творчого потенціалу дітей із мовленнєвими порушеннями. Системне поєднання інноваційних технік (асоціативне малювання, казкотерапія, креативні ігри) сприяло розвитку мовленнєвої активності, уяви, емоційного самовираження. Застосування трьохетапної моделі забезпечило поступовість і результативність процесу формування креативності. Отримані дані підтвердили доцільність інтеграції завдань розвитку креативності у систему корекційно-розвиткової роботи з дітьми з мовленнєвими порушеннями.

2.3. Порівняльний аналіз результатів досліджень

Порівняльний аналіз експериментальних даних дає можливість виявити ефективність розробленої системи формування креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями, а також простежити динаміку розвитку творчих здібностей у процесі цілеспрямованої корекційно-розвиткової роботи. Дослідження проводилося впродовж навчального року на базі комунального закладу загальної середньої освіти з інклюзивним навчанням «Луцький ліцей 27 Луцької міської ради». У дослідженні взяли участь 9 дітей молодшого шкільного віку (з 2-3 класів) з діагностованими мовленнєвими порушеннями (фонетико-фонематичний недорозвиток, загальний недорозвиток мовлення).

Експериментальна група – з ними проводилася системна робота з розвитку креативності з використанням корекційно-розвиткових технологій.

Контрольна група – навчалася за традиційною освітньою програмою без спеціально розробленого комплексу творчих вправ.

Діагностика рівнів сформованості креативності здійснювалася за трьома критеріями: *когнітивно-мовленнєвим* (здатність до словесного вираження ідей, мовленнєва гнучкість, багатство лексики); *емоційно-мотиваційним* (творча ініціатива, емоційна виразність, інтерес до завдань); *діяльнісно-поведінковим* (активність, самостійність, варіативність рішень).

Результати первинної діагностики продемонстрували схожість вихідних даних в обох групах.

Результати первинної діагностики формування креативності

Таблиця 2.1

Рівень креативності	Експериментальна група (%)	Контрольна група (%)
Високий	10	0
Середній	42	38
Низький	48	62

Як видно з таблиці, більшість дітей обох груп мали низький або середній рівень розвитку креативності. Це підтверджує потребу у спеціальній системі формування творчих здібностей у дітей з мовленнєвими порушеннями.

Протягом формувального етапу в експериментальній групі було застосовано спеціальну програму, що включала: мовленнєво-креативні ігри з відкритим фіналом, асоціативні й дивергентні завдання, казкотерапевтичні техніки, елементи драматизації, мовленнєві квести та творчі ситуації. А в контрольній групі використовувалися лише стандартні навчальні завдання.

Після завершення програми відбулося суттєве зростання показників креативності в експериментальній групі. У контрольній групі також спостерігалися позитивні зміни, але вони були менш вираженими та несистемними.

Результати повторної діагностики формування креативності

Таблиця 2.2

Рівень креативності	Експериментальна група (%)	Контрольна група (%)
Високий	46	12
Середній	44	40
Низький	10	48

Порівняння з констатувальним етапом показало, що в ЕГ діти з мовленнєвими порушеннями з високим рівнем зросла на 36 %, середній рівень підвищився на 2 %, а низький рівень знизився на 38 %. У контрольній групі зростання високого рівня склало лише 12 %, що засвідчує ефективність спеціально впровадженої методики.

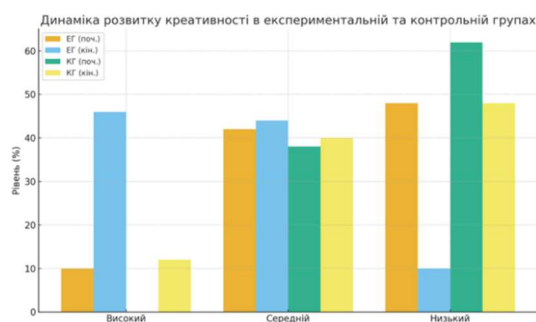

Рис. 1. Динаміка рівнів креативності дітей з мовленнєвими порушеннями в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах.

Окрім кількісних показників, було зафіксовано якісну зміну характеру креативної активності: діти почали вільніше висловлювати власні думки, використовувати більш багатий лексичний запас; зросла кількість оригінальних відповідей, творчих асоціацій; мовлення стало емоційнішим і виразнішим; у поведінці з'явилася впевненість, ініціатива, здатність пропонувати альтернативні варіанти розв'язання завдань.

Для перевірки достовірності відмінностей між результатами двох груп застосовано метод порівняння середніх показників, що дозволив зафіксувати статистично значущу різницю ($p < 0,05$) у динаміці розвитку креативності. Це підтверджує, що саме цілеспрямована корекційно-розвиткова робота була вирішальним фактором у підвищенні рівня креативності дітей з мовленнєвими порушеннями.

Отже, початкові показники рівня креативності в дітей експериментальної та контрольної груп були приблизно однаковими, що забезпечило об'єктивність порівняння. Після впровадження програми в експериментальній групі спостерігається якісно інша структура креативності – більша гнучкість мислення, мовленнєва ініціативність, емоційна виразність. У контрольній групі зміни виявилися незначними, що підтверджує недостатню ефективність традиційної системи навчання для розвитку креативності дітей з мовленнєвими порушеннями. Отримані результати доводять ефективність інтегрованого підходу, який поєднує логопедичні методики з елементами креативних технологій. Системна робота сприяє не лише мовленнєвому розвитку, а й формуванню ключових креативних компетентностей: уяви, гнучкого мислення, комунікативності та емоційної відкритості.

Таким чином, порівняльний аналіз підтверджує, що розвиток креативності є значно ефективнішим за умови використання спеціально організованої корекційно-розвиткової програми, яка враховує особливості пізнавальної, мовленнєвої та емоційної сфер дитини.

Висновок до 2 розділу. Проведений аналіз засвідчує, що рівень креативності дітей із мовленнєвими порушеннями є недостатнім, особливо в комунікативно-мовленнєвому та рефлексивному компонентах, що зумовлено специфікою їхнього мовленнєвого розвитку. Це стало підставою для створення експериментальної методики, спрямованої на активізацію мовленнєвої діяльності, розвиток уяви, асоціативного мислення та формування позитивної мотивації до творчості.

Експериментально-дослідницьке навчання підтвердило ефективність спеціально організованого середовища, яке сприяє розкриттю творчого потенціалу дітей. Поєднання інноваційних методів (асоціативного малювання, казкотерапії тощо) забезпечило розвиток мовленнєвої активності та емоційно-творчого самовираження. Послідовне застосування трьохетапної моделі (підготовчий – формувальний – контрольний) забезпечило системність, поступовість та результативність впливу. Отримані дані підтверджують доцільність інтеграції розвитку креативності у корекційно-розвиткову роботу з дітьми з мовленнєвими порушеннями, оскільки саме цілеспрямоване педагогічне втручання створює умови для їх повноцінного творчого й мовленнєвого розвитку.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено теоретичне узагальнення й експериментальну перевірку проблеми розвитку креативності молодших школярів із мовленнєвими порушеннями. На основі проведеного дослідження отримано такі висновки:

Аналіз методичної літератури наочно свідчить про те, що в навчальній роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями особливо важливо забезпечити вдалий початок шкільного етапу життя дітей, допомогти їм відчувати інтерес до пізнання нового, відчувати радість від спілкування з однолітками й учителями. Для цього, по-перше, слід правильно відібрати зміст пропонованого учням навчального матеріалу й визначити його відповідно до можливостей дітей з мовленнєвими порушеннями. По-друге, необхідно ввести в заняття зі школярами особливі методичні дії й прийоми, корекційно-розвиткові завдання, що забезпечують активне й осмислене засвоєння знань, умінь і навичок.

Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив, що креативність розглядається як інтегративна властивість особистості, яка поєднує гнучкість, оригінальність, здатність до генерування нових ідей та продуктивність мислення. Для дітей із мовленнєвими порушеннями креативність виступає не лише показником інтелектуального розвитку, а й важливим засобом компенсації мовленнєвих труднощів та розширення комунікативного потенціалу.

Особливості розвитку креативності в дітей з мовленнєвими порушеннями зумовлені наявністю труднощів у вербальному самовираженні, обмеженим словниковим запасом, порушеннями звуковимови та труднощами у побудові зв'язних висловлювань. Це негативно впливає на розвиток вербальної креативності, знижує рівень уяви та здатність до створення оригінальних образів. Водночас діти виявляють достатній потенціал у невербальних видах творчості (малювання, моделювання, ігрова діяльність).

Система діагностичних методик, використана на констатувальному етапі (вправи на фантазування та асоціативне мислення), дала змогу виявити переважання середнього та низького рівня розвитку креативності у дітей ЕГ. Найбільш виражені труднощі спостерігалися у завданнях, пов'язаних із вербальним формулюванням ідей. У межах формувального етапу експерименту розроблено систему спеціальних вправ, спрямованих на розвиток креативного мислення та мовленнєвої активності. Вправи мали ігровий, проблемно-пошуковий і мовленнєво-творчий характер, стимулювали уяву, асоціативність, здатність до створення нестандартних рішень і нових образів.

Результати підсумкового діагностування показали позитивну динаміку рівня розвитку креативності: в учнів експериментальної групи зросла оригінальність висловлювань, активізувалася мовленнєва діяльність, діти стали більш упевненими у творчому самовираженні. Це підтверджує ефективність системи вправ як педагогічного засобу розвитку креативності у молодших школярів із мовленнєвими порушеннями. Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів засвідчив статистично значущі зміни в експериментальній групі, що доводить дієвість запропонованої методики. У КГ істотних зрушень не зафіксовано.

Отже, розвиток креативності дітей із мовленнєвими порушеннями є можливим і ефективним за умови системної організації навчально-виховного процесу, який поєднує мовленнєву корекцію з розвитком творчого потенціалу дитини. Найрезультативнішими є вправи, які активізують фантазію, спонукають до пошуку нових рішень і дають змогу вільно виражати думки в усній чи невербальній формі.

Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні системи вправ із урахуванням індивідуальних особливостей учнів, у розробці цифрових та інтерактивних засобів для розвитку креативності, а також у вивченні впливу креативних методик на загальний мовленнєвий розвиток дитини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Альтернативна та додаткова комунікація. UNICEF. URL: <http://surl.li/lwspp>. (дата звернення: 02.03.2025).
2. Альтернативні засоби комунікації для особливих дітей. Педрада (Портал освітян України). URL: <http://surl.li/lwshl>. (дата звернення: 02.03.2025).
3. Андрущук Г. Технології штучного інтелекту: аналіз патентних трендів. *Expert: Paradigm of Law and Public Administration*. 2021. № 3. С. 12–25. URL: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3\(15\)-12-25](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-3(15)-12-25) (дата звернення: 02.03.2025).
4. Антонова О. Є. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. Акмеологія – наука ХХІ століття: матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конфер. / За ред. В. О. Огнев'юка. К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2011. С. 17–22, с. 32
5. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. Нові технології навчання: наук.метод. зб. / Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОНМС України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки: В 2-х ч. Київ; Вінниця, 2011. Вип. 69. Ч. 2. С. 11–17
6. Бєлова О. Б. Етапи формування конструктивної поведінки у молодших школярів з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2016. №7. С. 234-239.
7. Богданова А. О. Вплив арттехнік на розвиток креативного мислення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, Соціальна робота*, 2023. (2), 45–49.
8. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : «Ранок», 2013. 192 с.
9. Боряк О., Косенко Ю. Альтернативна комунікація як засіб розвитку мовленнєвої діяльності дітей із комплексними порушенням.

Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 35, том 1, С. 264-270. URL: <http://surl.li/lwsow>. (дата звернення: 02.03.2025).

10. Бригинська О. М. Навчання та розвиток креативності студентів в університеті Буфало. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету*: збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік, 9–10 лютого 2013 року. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. С. 28–30.

11. Бузовська Т. В. Сучасні інноваційні технології розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів іноземної мови. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2015. Вип. 36. С. 22–25.

12. Вашуленко М., Дубовик С. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. *Учитель початкової школи*. Київ, 2019. № 9. С. 3-5.

13. Вікторова В. Особливості використання штучного інтелекту в системі корекційно-розвиткової роботи логопеда. URL: <https://eir.zp.edu.ua/items/b2fbb660-4fe8-4c16-8708-d2cd4c548984> (дата звернення: 02.03.2025).

14. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з загальним недорозвитком мовлення з порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. *Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. Сер.: соціально педагогічна: за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський, 2008. №10. С. 181-185.

15. Гаврилова Н.С. Класифікації порушень мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. Івана Огієнка*. Сер.: соціально- педагогічна: за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський, 2012. №20, ч. 1. С. 293-315.

16. Гілфорд Дж., Креативність. Американська психологія. 1990. Вип. 5. с. 444-454.

17. Гін А. «Креатив-бій»: як його провести. URL: <https://magicbook.com.ua/uk/product->
18. Голик О.В. Концепція сучасного уроку URL: <http://20school.org.ua/metod-skarbnychka/906-kontseptsiya-suchasnogo-uroku>
19. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
20. Григорова Л. В. Розвиток творчих здібностей у дошкільників з дизартрією через використання нетрадиційних технік малювання. *Актуальні питання корекційної педагогіки та психології*, (7), 2022. 120–126.
21. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/Lavs/show/87-2018> (дата звернення: 25. 10. 2022).
22. ДивоГра – це соціальне підприємство. Дивогра. URL: <http://surl.li/lwshg>. (дата звернення: 02.03.2025).
23. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Академ. видав., 2004. 352 с., с. 2
24. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с., с. 181
25. Жернова Н. О. Альтернативні засоби комунікації в роботі з дітьми, які мають складні порушення розвитку. Всеосвіта. 2019. URL:<http://surl.li/lwslf> (дата звернення: 02.03.2025).
26. Занюк С. С. Психологія мотивації : навч. посібник. К.: Либідь, 2002. 304 с., с.117
27. Іващенко О. М. Арттерапія як засіб стимулювання мовленнєвої та пізнавальної активності дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Спеціальна освіта: інноваційні практики та технології*, (4), 2021. 88–95.

28. Калініченко О. О. Специфіка формування креативної діяльності у дітей молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями. *Проблеми сучасної психології та педагогіки*, (1), 2023. 55–60.

29. Клименюк Ю. М. Підготовка майбутнього вчителя до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів початкової школи: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.09. Житомир, 2009. 258 с., с. 27.

30. Ковальчук В. В., & Лазоренко О. І. Значення розвитку дрібної моторики засобами творчості для корекції мовленнєвих порушень у дошкільників. *Теоретичні та практичні проблеми корекційної педагогіки*, (9), 2024. 201–206.

31. Кремень В. Г., Биков В. Ю., Ляшенко О. І. Науково-методичне забезпечення цифровізації освіти України: стан, проблеми, перспективи. Вісник Національної академії педагогічних наук України, 4(2), 1-49. URL: <https://visnyk.naps.gov.ua/index.php/journal/article/view/320> (дата звернення: 01.03.2025).

32. Крутій К. Л. Методика проведення індивідуальних занять із мовленнєво-пасивними дітьми дошкільного віку. Запоріжжя: ЛІПС Лтд, 2003. 320 с.

33. Кузьменко В.У. Теоретичні основи проблеми розвитку індивідуальності дитини. Наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Вип. 24. К., 2004. С. 194–205.

34. Кузьмінський А. І. Технологія і техніка шкільного уроку: навчальний посібник. К.: Знання, 2010. 335 с., с. 225-226

35. Ласточкіна О.В. Сучасні програмові розробки, що використовуються на різних етапах логопедичного впливу. Вісник університету імені Альфреда Нобеля ISSN 2522-9133 (online) Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2019. № 2 (18), с.138-144.

36. Лісова Л.І. Корекція навчальної діяльності молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення: Монографія. Кам'янець-Подільський: Друк-Сервіс. 2015. 224 с.

37. Лобчук О. Складання творів за спостереженням. Початкова школа. 2015. №1. С. 10-12

38. Лопатіна Г. О. Методичні основи системи спілкування за допомогою обміну картками. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 27. 110-113 с. URL: <http://surl.li/lwsky>. (дата звернення: 02.03.2025).

39. Лященко В. Сучасні інформаційні технології та ігрові прийоми в корекційній роботі вчителя-логопеда. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c74f6e7e-2586-4d6c-973e-0b877ae5b0f5/content> (дата звернення: 02.03.2025).

40. Марченко І. С. Сучасні логопедичні технології у подоланні мовленнєвих розладів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку. *Логопедія*. 2017. №1. С. 41-45.

41. Маслоу А. Г. Мотивація і особистість. URL: <https://samoosvita.in.ua/abraham-maslou-motyvatsiya-i-osobystist-korotkyj-zmist-knygy/>

42. Матвієнко С. С. Ефективність використання елементів казкотерапії для розвитку зв'язного мовлення та креативності дітей з алалією. *Вісник Черкаського національного університету. Серія: Педагогічні науки*, (12), 202. 178–84.

43. Миронова С.П. Реалізація корекційних цілей у разі використання сучасних освітніх технологій у спеціальних школах. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб. кол. авт.* Київ: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2008. №53.С. 70-73.

44. Мицик Г. Роль штучного інтелекту в наданні логопедичних послуг наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. педагогічні науки. URL: <https://journals.bdpu.in.ua/index.php/ped/article/view/323> (дата звернення: 02.03.2025).

45. Мицик Г.М., Гусак А.А., Черепанова А.С. Щодо формування у здобувачів спеціальності 016 Спеціальна освіта практичних навичок

організації корекційно-розвиткової роботи під час дистанційного навчання. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки: зб. наук. пр. Вип. 3. Бердянськ: БДПУ. 2022.С.80–91.

46. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів як педагогічна проблема. Проблеми освіти: Наук-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 152-158.

47. Педагогічний словник, URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/106820/1/Гончаренко.%20Педагогічний%20словник%20%281%29.pdf>

48. Потапова Л.В. Гра як засіб виховання особистості, історичний екскурс. Теоретико-методологічні проблеми виховання дітей та дитячої молоді : зб. наук. праць. К. : Пед. думка, 2000. Кн. II. С. 49–54.

49. Потап'юк Л., Лук'янчук А. Розвиток креативного потенціалу дітей з особливими освітніми потребами. Імідж сучасного педагога. № 2 (215). 2024. С.146.

50. Психологія творчості. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/347/1/Карпенко%20психолог%20творчості.pdf>

51. Рібцун Ю. В. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*: Збірник наукових праць: №3.Київ: Актуальна освіта, 2006. С.136-144.

52. Савчук Л. В. Психолого-педагогічні умови розвитку креативності дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. *Освіта та розвиток обдарованості*, (5), 2020. 150–156.

53. Синьов В. М. Методологія та теорія досліджень в галузі дефектології. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського

національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. 2010. №15. С. 7-9.

54. Смоліна, Н. О. Арттерапевтичні технології як чинник корекції емоційно-вольової сфери та креативності у дітей із заїканням. *Слово і час*, (8), 2022. 110–116.

55. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. №2. С. 2-11.

56. Степанова Л. В. Взаємозв'язок креативності та комунікативно-мовленнєвого розвитку у дошкільників з порушеннями слуху та мовлення. *Науковий журнал «Інклюзивна освіта»*, (3), 2024. 40–45.

57. Тищенко С.П. Особливості прояву базових соціальних потреб дитини на ранніх етапах її розвитку. Актуальні проблеми психології : зб. наук. Статей. К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. Вип. IV. С. 16–31.

58. Устименко С. Психологічні основи розвитку креативності особистості в умовах педагогічної інноватики : метод. посіб. / С. Ф. Устименко, Н. М. Токарева, А. І. Воронін [та ін.]. Кривий Ріг. : Видавничий дім, 2007. 268 с.

59. Цифрова інклюзія. Digital Inclusion. URL: <http://surl.li/lwsgj> (дата звернення: 02.03.2025).

60. Чекан О. Роль комп'ютерних програм у корекційно-розвитковій роботі з дітьми з особливими освітніми потребами / *Science and Education*, № 2, 2023, с.89-93.

61. Шевченко О. Міждисциплінарні зв'язки психолінгвістики як конвергентної науки. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/323500884.pdf#page=134> (дата звернення: 02.03.2025).

62. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М. К. Шеремет. Київ: Слово, 2014. 672 с.

63. Шкабаріна М. А. Модель розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів початкової школи. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : педагогіка. 2017. № 2. С. 89–95.

64. Ястремська О. М. Мотивація креативності новаторів: монографія / О. М. Ястремська, О. І. Бардадим. Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 212 с.с.161

65. Du Y., Juefei-Xu F. Generative AI for Therapy? Opportunities and Barriers for ChatGPT in Speech-Language Therapy. 2023. URL: <https://openreview.net/pdf/d71591f5d16f8658962344f73065cc3a9a420c49.pdf> (дата звернення: 24.02.2025).

66. Goldman S. R., Taylor J., Carreon A., Smith S. J. Using AI to Support Special Education Teacher Workload. *Journal of Special Education Technology*. 2024.

67. Mirza Suzani, S. «Creativity in children's speech development: a case study of Persian speaking children». *Journal of Child Language Acquisition and Development*. *Journal of Child Language Acquisition and Development* – JCLADVol: 12 Issue: 31116-1136, 2024.

68. Semenova, V. G. & Filippova, O. N. «Features Of Spatial Representations In Preschool Children With General Speech Underdevelopment». *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences*, Vol. 129, 2022.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

АНКЕТА

Логопедичний тест для оцінки динаміки мовленнєвого розвитку
(використовується для оцінки учасників експерименту до та після
використання ІІІ-засобів)

1. Оцінка артикуляції звуків

- Прочитайте наступні слова:
- *Риба, зошит, щука, сонце, машина, цукор*
- Оцінка правильності вимови кожного звука (від 0 до 2 балів)
  - 0 – звук відсутній або неправильно вимовляється
  - 1 – часткове спотворення
  - 2 – правильна вимова
- Загальний бал: _____ / 12

2. Рівень словникового запасу

- Назвіть 10 предметів, які є в кімнаті.
- Оцінка:
  - 0 – менше 3 слів
  - 1 – 4-7 слів
  - 2 – 8-10 слів
- Бал: _____ / 2

3. Формування фразового мовлення

- Складіть речення із трьох запропонованих слів (*сонце, небо, світить*).
- Оцінка:
  - 0 – немає зв'язного речення
  - 1 – коротке або незавершене речення
  - 2 – логічне, розгорнуте речення
- Бал: _____ / 2

4. Соціальна комунікація

- Взаємодія із співрозмовником (оцінюється логопедом під час розмови):
  - 0 – немає ініціативи у спілкуванні
  - 1 – відповідає, але коротко
  - 2 – активно підтримує діалог
- Бал: _____ / 2

Загальна оцінка:

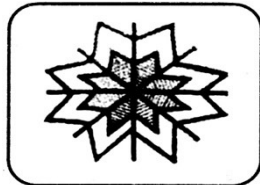
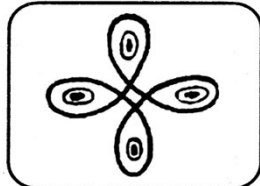
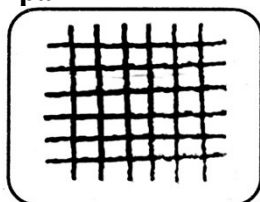
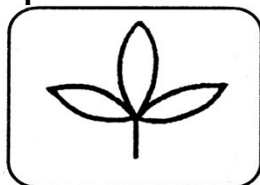
(Максимум – 18 балів)

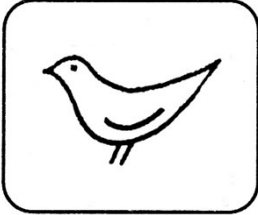
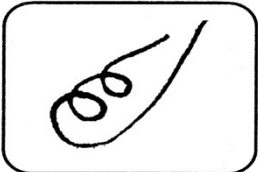
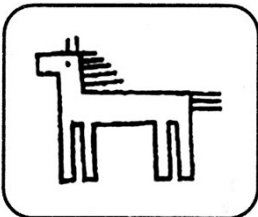
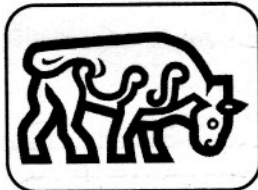
До початку експерименту: _____ / 18

Після експерименту: _____ / 18

Прогрес: _____ %

Символічне значення української образної символіки

Символ	Значення символу	Типові відповіді учнів
Сонце 	Найдавніший символ, відомий усім народам; означає життя, джерело життя, світло.	Тепло Світло Літо
Квітка 	Найзмістовніший народний символ. Образ дівчини, ласки, веселості.	Весна Літо
Хрест 	Елементи розташовані навхрест, «на всі чотири боки» точно зорієнтовані на сторони світу, переважно християнський символ.	Візерунок
Гілка 	Ототожнюється з молодим, красивим; пов'язується з Перуном і небесним вогнем.	Дерево
Гратки 	Символ охорони від демонів.	Закрито Гра
Голуб 	Символ кохання, подружньої злагоди.	Весна Голуб'ятня
Трилисник 	Символ дохристиянського зображення божественної Трійці.	Листочок конюшина
Півень 	Символізує сонце, вогонь, відродження, також виступає як символ світанку, пробудження, активності, пильності. Вважається, що світанковий спів півня відганяє нечисту силу.	Рано прокидається Полюбляє співати

Птах 	В українському фольклорі головна функція – поєднувати віддалене в часі й просторі.	Радість Весна
Виноград 	Образ дівчини, нареченої, добробуту родини.	Радість
Листочок 	Покривання дерева листям – символ шлюбу.	Осінь Листочки опали
Дубове листя 	Дуб – символ Перуна. Український фольклор осмислює дуб і дубове листя як ознаку сили і влади.	Жолуді
Кінь 	Товариш, сила, витривалість, знак невтомної праці, а також шляхетності й краси.	Рухатись
Віл 	Символ витривалості, сили, працьовитості, жертвності, вірності.	Праця
Троянда 	Троянда – улюблена квітка українців, її дбайливо плекали під вікнами хати, адже квітка ця символізує Сонце.	Красота Радість
Лілія 	В українському фольклорі квітка лілії – символ дівочих чарів, чистоти та цноти.	Казка Красота

Тризуб 	Символ відродження Батьківщини і її традицій, продовження славних сторінок її історії.	Символ України Герб
Мак 	В Україні святити мак і обсівали людей і худобу, бо вірили, що мак має чарівну силу, яка захищає від усякого зла.	Червоний Яскравий

Додаток Б

Приклади ігор і вправ для розвитку креативності

1. Гра «Що було б, якби...?»

Мета: розвиток уяви, вміння будувати зв'язні висловлювання, активізація словникового запасу.

Матеріали: картки із зображеннями знайомих об'єктів (тварини, предмети, люди, ситуації).

Хід гри:

Педагог демонструє дитині або групі картку й ставить запитання:

- «Що було б, якби кішка вміла говорити?»
- «Що було б, якби сонце виходило вночі?»
- «Що було б, якби будинки могли ходити?»
- «Що було б, якби дитина вміла літати?»

Дитина вигадує фантастичну історію або описує наслідки ситуації.

Варіанти: можна запропонувати дітям придумати спільну історію, доповнюючи фрази одне одного.

Рекомендації педагогу: важливо не оцінювати правильність відповіді, а заохочувати оригінальність і сміливість думок. Можна записувати історії дітей, створюючи спільну «книгу фантазій».

2. Вправа «Малюнок навпаки» (арттерапія + розвиток мовлення)

Мета: розвиток асоціативного мислення, мовленнєвої уяви, збагачення словника.

Матеріали: кольорові олівці, фарби, аркуші, музичний супровід.

Хід роботи:

Під спокійну музику діти малюють щось, що «не буває» (наприклад, зелений дощ, що падає з веселки або з дерев; літаюча риба, яка пливе серед хмар; будинок із усмішкою, у якого вікна — очі, а двері — рот; квітка з крилами, яка летить до сонця).

Після малювання педагог просить описати малюнок: «Що це?», «Як це живе?», «Що воно любить?», «Де мешкає?».

Наочність: малюнки дітей розміщують на стенді «Світ фантазії».

Методика: поєднання елементів арттерапії та мовленнєвих ігор стимулює емоційне самовираження та розвиває вміння описувати об'єкти.

3. Гра «Казковий мікс» (елементи казкотерапії)

Мета: розвиток креативного мислення, логіки, умінь створювати оповідання.

Матеріали: картки із персонажами казок, предметами, діями, місцем подій.

Хід гри:

Педагог витягує 3–4 картки (наприклад: «лисиця», «парасолька», «ліс», «співати пісню») і пропонує дитині придумати казку, у якій ці слова обов'язково зустрінуться.

Варіанти: гра може бути індивідуальною або груповою (кожна дитина додає по одному реченню).

Рекомендації: педагог допомагає уточнювати висловлювання, стимулює вживання прикметників, дієслів, сполучників.

4. Вправа «Незвичне використання предметів» (метод асоціацій)

Мета: розвиток гнучкості мислення, подолання стереотипності, стимулювання мовленнєвих ініціатив.

Матеріали: набір карток або реальні предмети (ложка, капелюх, коробка, ключ, стрічка тощо).

Хід роботи:

Педагог пропонує знайти кілька нових, незвичних способів використання кожного предмета.

Наприклад:

- Ложка може бути телефоном, чарівною паличкою, диригентською паличкою.
- Капелюх може стати будиночком для мишки або парасолькою для іграшки.

Рекомендації: вправу можна проводити у формі гри «Хто більше ідей вигадас?».

Дидактичний аспект: розвиток креативного мислення через перехід від конкретного до абстрактного.

5. Гра «Продовж історію» (мовленнєво-творча вправа)

Мета: розвиток зв'язного мовлення, логічного мислення, фантазії.

Матеріали: сюжетний малюнок «Дивна коробка на галявині».

Хід гри:

Педагог починає історію:

– «Одного разу на галявині з'явилася дивна коробка...»

Дитина продовжує, додаючи власні деталі. Кожна наступна дитина (або педагог) продовжує оповідь.

Рекомендації: можна використовувати картки з малюнками для підказки або стимулу до розвитку сюжету (див. Додаток Б).

Варіанти: складання усної або колективної казки.

6. Вправа «Емоційне дзеркало» (елементи ігротерапії)

Мета: розвиток емоційної виразності, невербальної комунікації, мовленнєвої активності.

Матеріали: дзеркало або картки з обличчями, що виражають емоції.

Хід гри:

Педагог показує емоцію (радість, здивування, гнів, страх), дитина її відтворює та описує словами, коли може:

– «Я здивований, бо побачив...»

– «Мені весело, коли...».

Рекомендації: поєднувати з рухами, мімікою, інтонацією; після виконання вправи запропонувати дитині придумати коротку історію, у якій герой відчуває цю емоцію.

7. Вправа «Музичні образи» (музикотерапія + розвиток мовлення)

Мета: стимулювання уяви, формування асоціативного мислення, розвиток інтонаційної виразності.

Матеріали: музичні уривки різного темпу та настрою.

Хід роботи:

Діти слухають музичний фрагмент і відповідають на запитання:

– «Який це настрій?»

– «Хто або що може так рухатися?»

– «Яку історію розповідає ця музика?»

Після обговорення діти малюють або інсценізують свої образи.

Рекомендації: поєднувати слухання з творчими діями (малювання, рух, словесний опис).

https://youtu.be/-a1Ddnuk92A?si=hh2k_SaFR9CZ_Ld2

8. Вправа «Кольорові слова»

Мета: розвиток мовленнєвої уяви, асоціативного мислення, збагачення словника.

Матеріали: кольорові картки, набір предметних малюнків.

Хід гри:

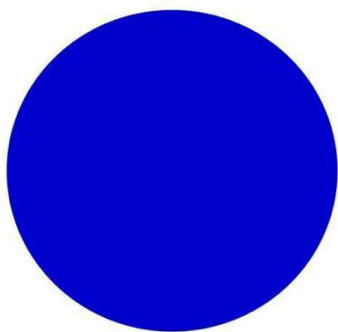
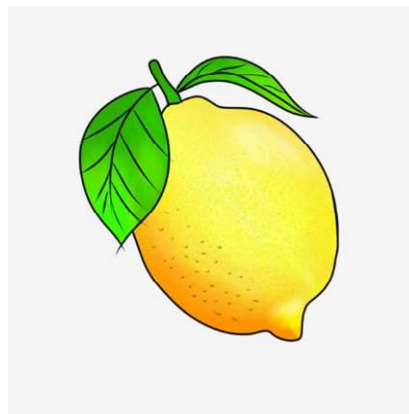
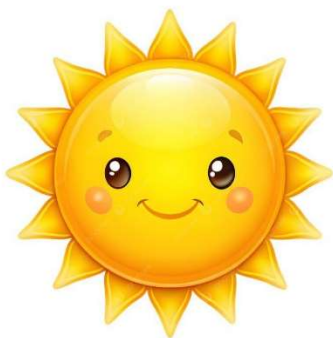
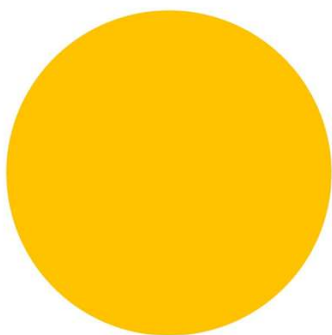
Педагог пропонує дітям обрати колір і придумати, які предмети, почуття, звуки чи запахи йому відповідають.

Наприклад:

– «Жовтий — як сонце, лимон, сміх, теплий день»;

– «Синій — як небо, тиша, вода, мрія».

Рекомендації: потім створити «Кольоровий словник класу» — плакат зі словами, асоціаціями та малюнками дітей.

9. Вправа «Сенсорна скринька фантазії»

Мета: розвиток дрібної моторики, мовлення, сенсорного сприймання, образного мислення.

Матеріали: коробка з різними на дотик предметами (гудзики, камінці, стрічки, іграшки).

Хід гри:

Дитина навмання бере предмет із коробки, не дивлячись, і придумує, що це може бути «насправді»:

– «Це не просто гудзик, а чарівна монета ельфів».

Потім розповідає коротку історію про предмет.

Рекомендації: поєднувати з руховими іграми та описовими вправами.

10. Гра «Мандрівка у світ фантазії» (інтегрована діяльність)

Мета: поєднання мовленнєвої, художньої та рухової активності; розвиток уяви, ініціативності, креативності.

Матеріали: атрибути для ролей, музичний супровід, малюнки місць (ліс, море, замок тощо).

Хід гри:

Педагог створює «уявну подорож» (наприклад: «Ми летимо на планету Доброти»). Діти виконують рухи, уявляють середовище, вигадують, кого зустрічають і що з ними трапляється. Потім розповідають історію або малюють побачене.

Рекомендації: використовувати музичний супровід, зміну темпу, інтонації, наочні матеріали.

Додаток В

Зразки карток для мовленнєво-творчих завдань

Картка 1. “У чарівному магазині”

Мета:

Розвиток уяви, словникового запасу, логічного мислення та зв’язного мовлення.

Матеріали:

Ілюстрація прилавку з чарівними предметами — паличкою, крилами, капелюхом-невидимкою, чарівною книгою, кулею тощо.

Хід вправи:

1. Розглянь малюнок чарівного магазину.
2. Обери предмет і розкажи, як він називається, що вміє робити та кому може допомогти.
3. Придумай коротку історію про те, як цей предмет змінив би життя героя.

Очікуваний результат:

Розвиток мовленнєвої активності, уяви, креативності, вміння описувати предмети за ознаками та призначенням.

Картка 2. “Фото з майбутнього”

Мета:

Розвивати уяву, вміння описувати події у майбутньому часі, формувати впевненість у собі.

Матеріали:

Ілюстрація майбутнього світу — літаючі машини, роботи, сучасні міста, люди в незвичному одязі.

Хід вправи:

1. Розглянь малюнок і уяви, що це фото з твого майбутнього.
2. Розкажи, ким ти став, чим займаєшся, де живеш.
3. Опиши свій день і придумай назву для фото.

Очікуваний результат:

Розвиток зв'язного мовлення, фантазії, уміння вживати майбутній час і формування позитивного образу себе.

Картка 3. “Що було би, якби я став чарівником...”

Мета:

Розвиток уяви, мовленнєвої ініціативи, логічного мислення та здатності будувати розповідь у причинно-наслідковій послідовності.

Матеріали:

Ілюстрація чарівника або чарівної палички, казкової країни, фантастичних істот.

Хід вправи:

1. Розглянь малюнок і уяви, що ти чарівник.
2. Придумай три бажання та розкажи, що було б, якби вони здійснилися.
3. Подумай, чиї бажання ти виконуєш — свої чи інших, і чому.
4. Опиши, що змінилося б у світі після твоїх дій.
5. Придумай назву своєї історії.

Очікуваний результат: Розвиток зв'язного та логічного мовлення, активізація словникового запасу, формування уяви та креативного самовираження.

Картка 4. “День навпаки”

Мета:

Розвиток мовленнєвої креативності, уяви, зв'язного мовлення та активізація словникового запасу.

Матеріали:

Ілюстрація, де діти гуляють у піжамах удень, риби літають у небі, а птахи плавають у річці.

Хід вправи:

1. Розглянь малюнок і опиши, що відбувається у світі навпаки.
2. Придумай, як би ти поведився в такому світі.
3. Визнач, що найбільше здивувало або розвеселило тебе.

Очікуваний результат: Розвиток логічного, зв'язного мовлення, використання прикметників, дієслів, порівнянь; формування уяви, гнучкості мислення та мовленнєвої креативності.

Картка 5. “Фантастична тварина”

Мета:

Розвиток уяви, креативного мовлення та навичок опису; формування логічного та образного мислення.

Матеріали:

Ілюстрація або малюнок вигаданої тварини — наприклад, істоти з крилами дракона, хвостом єдинорога, очима сови, яка світиться в темряві.

Хід вправи:

1. Розглянь малюнок фантастичної тварини.
2. Придумай ім'я для цієї істоти.
3. Опиши її особливості: що вона вміє робити, де живе, що любить їсти.
4. Розкажи, кому та як вона могла б допомогти у пригоді або казці.

Очікуваний результат: Дитина вчиться будувати зв'язні висловлювання, використовує прикметники, дієслова, порівняння; розвиває фантазію, креативність та мовленнєву самостійність.

